

NU MET POSTER

'CRISISBEWUST
WORDEN-ZIJN-DOEN
IN 5 STAPPEN'

OVER MUSEA EN GEVAAR

GESPREK MET RENATE VAN LEIJEN, RIJKSDIENST CULTUREEL ERFGOED
GETUIGENISSEN VAN MUSEA

IS JOUW MUSEUM 'KINDER-PROOF'? ERVARINGSDESKUNDIGEN GEVEN TIPS
DE NIEUWE MUSEUMDEFINITIE: NODIG OF OVERBODIG?

GESPREK MET MIRJAM MOLL, DIRECTEUR VAN DE MUSEUMVERENIGING:
MUSEA IN CORONATIJDEN

Museumadvies | Els Thijssen

advies, begeleiding & ondersteuning
voor erfgoedinstellingen en overheden

management | professionalisering
businessplannen | conceptontwikkeling
(ver)bouw- & inrichtingsplannen
bidbook & fondsenwerving

www.museumadvies.nl
ethijssen@museumadvies.nl

Museum Quality Products

UW COLLECTIE VERDIENT INNOSELL

Leverancier van depotinrichtingen, verpakkingsmateriaal,
verpakkingsconcepten en ophangsystemen voor schilderijen.

BETROUWBAAR • KWALITEIT • SERVICE

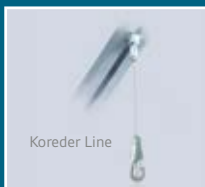

Innosell
Storage & Hangingsystems bv

MAF verpakkingsmateriaal

KOREDER LINE • MAF • MAGISTA

Takiya ophangsystemen voor schilderijen

Magista depotinrichtingen

Magista depotinrichtingen

Tel +31-(0)74-2664466, info@innosell.com,
www.innosell.com

Tensabarrier® professionele afscheidingspalen van

METHON

WWW.METHON.NL

Tel.: +31 (0)252 531230 E-mail: info@methon.nl

produceert beeldende audio &
verwonderende communicatie

Door goed naar uw verhaal te luisteren,
met uw unieke publiek voor ogen.

OORKAMERS geeft het die draai,
zodat uw verhaal echt gaat leven.

Omdat verhalen, goed verteld,
verbeelden en verwonderen!

Geknipt voor uw verhaal!

-----✂-----

Wat is uw verhaal?

Hoor het graag. I'm listening...

Jeroen Dessauvagie levert daarbij maatwerk. Of het nu gaat om een
audiotour, exhibit, animatie, lespakket, app, tentoonstelling of campagne:
Jeroen verzorgt de gehele productie of helpt u om het (deels) zelf te doen.
Van schrijven tot redigeren, van concept tot inhoudsontwikkeling, van
regisseren tot publiceren...

OORKAMERS.nl | +31624751437

IN DIT NUMMER...

...zoeken we het gevaar op, onder het motto: een gewaarschuwd museum is er twee waard. We bekijken risico's die collecties kunnen bedreigen en gaan na wat je ertegen kunt doen. Wat je in dit nummer van *Museumpeil* leest, is uit het museumleven gegrepen, zoals je dat van dit vaktijdschrift verwacht. Van die eerlijkheid en openheid kunnen we met z'n allen alleen maar leren. Ook dat behoort tot de missie van dit blad. (Uiteraard komt COVID-19 in dit nummer op een aantal bladzijden ter sprake, onder meer in het gesprek met Mirjam Moll, directeur van de Museumvereniging, maar we maakten er niet het hoofdthema van. Daar is de toekomst nog te onzeker voor.)

Op de foto: De waterkering in de Dommel, bij het Van Abbemuseum in Eindhoven. Als het water stijgt, gaat ook de dam mee omhoog. Omdat dit een nummer is over gevaar. Foto: Johann van den Noort (2016)

INHOUD

06 De Museumvereniging in Nederland komt op voor de belangen van honderden musea. Daar is in het coronatijdperk hoge nood aan. Een gesprek met directeur Mirjam Moll.

Franklin van der Pols

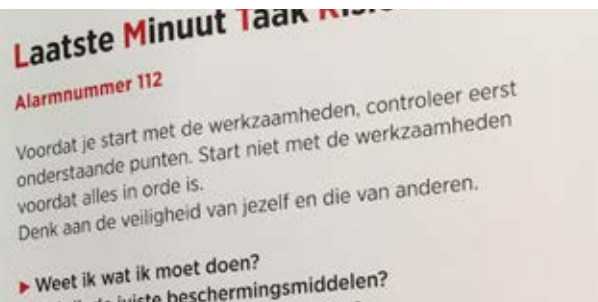
09 Blockbusters: zijn ze een gevaar voor musea of net een zegen? De meningen in Nederland zijn verdeeld, zo blijkt. Stof voor een pittige discussie.

Vera Weterings

12 De nieuwe museumdefinitie, komt die er of komt die er niet? En wat moeten we ervan denken? Twee stemmen, twee meningen

Luc Eekhout en Paul van Brakel

16 Dat veiligheid niet altijd en overal de eerste prioriteit is, ervaart Renate van Leijen elke dag opnieuw. Mevrouw Gevaar weet alles van, wel ja, gevaren die erfgood bedreigen. De cijfers zijn soms onthutsend. Een gesprek.

Franklin van der Pols

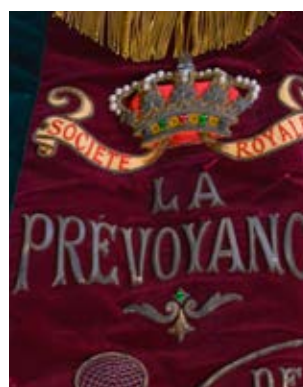

22 ICT, het heeft ook het museumleven veranderd. De zegeningen zijn talrijk. Maar wat doe je als klein museum dat digitaal afhankelijk is van één persoon?

Hilde van den Berg

23 Het AfricaMuseum in Tervuren is een gigant in museumland. Hoe renoveer je zo'n reus? En vooral: hoe is Collectiebeheer omgegaan met de recente renovatie en de bijbehorende risico's? Een praktijkverhaal uit de eerste hand, twee jaar na de heropening.

Siska Genbrugge en Marieke Van Es

26 De ene deelcollectie is al kwetsbaarder dan de andere. Het Museum van de Stad Brussel – Broodhuis nam zijn verzameling vlaggen en vaandels onder handen.

Bernice Brigou en Marieke De Baerdemaeker

27 *In den beginne was er... het depot, de basis van alles. In West-Vlaanderen ging men bij twee nieuwe depots aan de slag, met Scandinavische inspiratie.*

Wouter Lammens

30 *Een halve eeuw Behoud en Beheer, zeg maar: Veilig Erfgoed. Dat wil ook zeggen: veranderende normen en (letterlijk) waarden. Leon Smets, man met tonnen ervaring, vertelt erover. Of beter: laat erover vertellen...*

Leon Smets

33 *Kinderen in musea: natuurlijk wil je de toekomst in huis. Maar hoe verzoen je kindvriendelijk en hands-on met behoud en beheer? Drie ervaringsdeskundige musea, zeven tips.*

Vera Weterings

36 *Art handlers, ze zijn onmisbaar in de tentoonstellingswereld. Museumpeil sprak met hen: waar moeten musea (meer) op letten?*

Tonia Dhaese

40 *Artificiële Intelligentie lijkt veelbelovend, ook in de museumwereld. Een experiment dat uitgaat van het FOMU, het FotoMuseum in Antwerpen. Moeten registratoren vrezen voor hun job?*

Alexander Derveaux, Henk Vanstappen en Nastasia Vanderperren

42 Uit het onderzoek

Musea en hun eigen archieven, het is niet altijd een goed huwelijk. Een reflectie.

Roosmarijn Ubink

45 Uit de boeken

Podcasts zijn aan een ferme opmars bezig. Wat kunnen ze betekenen voor musea?

Vera Weterings

46 Point final

Steven Engelsman keert terug in de tijd. De aanleiding? Corona!

museumvereniging

47 *Een blik op 2019, 2020 en 2021. Het zijn turbulente tijden.*

In het volgende nummer van Museumpeil

... is iedereen welkom. Het is geen geheim dat de eisen die worden gesteld aan educatie en publiekswerking voortdurend veranderen, samen met de samenleving. Hoe ga je daar als museum mee om? Wat betekent inclusiviteit in de praktijk van alledag? Spreek je doelgroepen aan, en hoe? En wat doe je dan concreet? Wat betekent 'diversiteit' eigenlijk voor een museum? Een open nummer over en door musea die ervaringsdeskundig zijn. Die het hebben over hun vallen en opstaan. Over wat werkt en wat minder goed werkt. En ja, over hoe corona ook dit facet van de werking mee bepaalt.

Op de cover

In Naturalis zijn kinderen en hun (groot)ouders meer dan welkom. En ja, dingen aanraken, dat wil iedereen wel. Hoe het museum daarmee omgaat lees je op de bladzijden 29-31. Foto: Koen Mol.

'Musea moeten hun toekomstvisie herijken'

Gesprek met Mirjam Moll,
directeur van de
Museumvereniging

De COVID-19-crisis laat diepe sporen na. Mensen maken zich zorgen om hun gezondheid en die van hun naasten, hun werk en inkomen. Ook de museumwereld ontkomt niet aan de gevolgen van de crisis. Veel musea dreigen het niet te redden als er geen passende steun voor de langere termijn komt en blijft komen. Mirjam Moll, directeur van de Museumvereniging, probeert dat rampscenario te verhinderen. Ze heeft bijna dagelijks contact met de betrokken ministeries. We spraken over de gevolgen van de coronapandemie voor de toekomst van de musea en over de rol van de Museumvereniging. — Franklin van der Pols

HET CORONAKEERPUNT

Is het nog wel leuk om directeur te zijn van de Museumvereniging?

'Jazeker, alleen nu even niet. Ik hol van de ene Zoomvergadering naar de andere. De coronacrisis hakt er flink in bij musea, maar ik blijf optimistisch. In het voorjaar dreigden zo'n honderd musea, een kwart van de bij ons aangesloten instellingen, hun deuren door corona te moeten

'Corona zal een keerpunt blijken te zijn na jaren van groei.'

sluiten. Gelukkig is de overheid bijgesprongen. Voor de korte termijn is de dreiging afgewend, maar de kans dat musea het op de langere termijn, binnen nu en een jaar, niet meer kunnen bolwerken is nog steeds aanwezig, ondanks de toegezegde steunpakketten.'

Ik neem aan dat je dit ook duidelijk maakt aan de regering en de Tweede Kamer?

'Vanzelfsprekend! Ik rammel aan alle deuren, dat gaat zes dagen per week door. Niet alleen voor musea, want samen met vele anderen bepleiten we de belangen van de gehele culturele en creatieve sector.'

Wat zijn de effecten van corona voor musea op de langere termijn?

'Corona zal een keerpunt blijken te zijn na jaren van groei. Het aantal bezoeken aan musea in Nederland is al zo'n tien jaar bijzonder groot.

Mirjam Moll, directeur van de Museumvereniging

Mirjam Moll: 'Als kind van vijf jaar mocht ik met mijn oma mee naar het Stedelijk Museum in Amsterdam. Nog steeds vind ik dat trappenhuis magisch.'

Vorig jaar telden de musea er bijna 33 miljoen. Dit aantal zullen ze de komende jaren bij lange na niet halen. Ik verwacht ook voor de jaren na corona een daling. Voor 2020 rekenen we op hooguit 9 miljoen.'

BEZUINIGENDE GEMEENTEN

Musea halen de helft van hun eigen inkomsten uit de verkoop van toegangsbewijzen. Die zullen dus sterk teruglopen. Daarnaast worden gemeentemusea al een tijdje geconfronteerd met krimpende subsidies. Verwacht je dat gemeentemusea zullen moeten sluiten?

'Hopelijk niet. Het is niet dat gemeenten hun musea minder belangrijk vinden. Het probleem is dat gemeenten worden gefinancierd uit het Gemeentefonds. Dat wordt gevuld door de Rijksoverheid. In de afspraken tussen de gemeenten en het kabinet zit een vertragting, waardoor er nu te weinig geld zit in het Gemeentefonds. Daarnaast zijn gemeenten financieel verantwoordelijk geworden voor de uitvoering van de WMO, de wet Maatschappelijke Ondersteuning, en van de jeugdzorg. En anders dan het Rijk mogen gemeenten geen tekorten op hun begroting hebben. Dus in zekere zin kun je zeggen dat de tekorten bij de uitvoering van de WMO worden gedicht door bezuinigingen op collectieve voorzieningen, zoals zwembaden, bibliotheken en musea. We steunen daarom de lobby van de Nederlandse gemeenten voor meer geld in het Gemeentefonds.'

'Musea zijn financieel kwetsbaar, nog meer nu een groot deel van de eigen inkomsten wegvalt. Ik heb het dan ook niet alleen over subsidies. Veel risico's zijn nu onverzekerbaar, denk aan het

uitlenen van collectiestukken aan grote kunstmanifestaties. We zouden als musea graag zien dat het Rijk samen met de verzekeraars tot een garantieregeling komt. We zien verder dat musea niet goed bij banken terecht kunnen voor

'Musea zijn financieel kwetsbaar, nog meer nu een groot deel van de eigen inkomsten wegvalt.'

leningen. Ook daar kan een overheid bij helpen om leningen een langere looptijd te geven met een lage rente. De looptijd van de meeste leningen is nu maar drie jaar.'

DRIE UITDAGINGEN

Als de bezoekersaantallen niet zullen groeien en we al blij moeten zijn met een stabilisatie van bezoekersaantallen en subsidies, waarom moeten musea dan nu inzetten voor de toekomst?

'Ik zie deze crisis óók als een kans voor de museumwereld. We moeten onze toekomstvisie herijken. Ik zou vooral in diversiteit en inclusie willen investeren. Daar zul je het bezoekersaantal niet mee opkrikken, maar je verbreedt je basis. Daarnaast moeten we kijken hoe we jonge conservatoren en collectieonderzoekers in dienst kunnen blijven nemen en houden. Je zult zien dat veel musea tijdelijke contracten niet verlengen. We mogen deze generatie niet in de kou laten staan. We zullen ook iets moeten doen aan de onderbetaling van beeldend kunstenaars. Dat moet echt anders! Er is niet voor niets een honorariumrichtlijn en een fair practice code. Dat zijn drie belangrijke uitdagingen voor de toekomst.'

We hebben in Nederland zo'n duizend musea, waarvan er ruim vierhonderd bij de Museumvereniging zijn aangesloten. Gaan de andere zeshonderd het redden?

'Ik hoop het wel. Ik heb goede herinneringen aan het Theepottenmuseum in Swartbroek. Het is ooit door de ANWB gekozen tot een van de leukste uitjes van Limburg. Dat is prachtig. Dit soort musea heeft vaak een collectie die bij iemand hoort die het met veel liefde heeft verzameld. Maar als die persoon wegvalt, dan valt vaak ook de collectie weg. Dat type museum is evengoed waardevol, maar het heeft vaak vooral een lokale waarde.'

AFVLAKKEND MATTHEUSEFFECT

Als we inzoomen op de musea die bij de Museumvereniging zijn aangesloten, dan zien we recent een groeiende tweedeling. Je hebt dat met een term uit de sociologie het mattheuseffect genoemd: de grote musea blijven groeien en de kleine krijgen het steeds moeilijker. Wat is het effect van de coronacrisis op deze tweedeling?

'Die tweedeling is er nog steeds. Het mattheuseffect is dat de rijken rijker worden en de armen armer, doordat de grote musea steeds meer bezoekers trekken en daardoor vaak ook meer sponsors. Maar je ziet nu dat vooral de grote musea sterk geraakt worden door de coronacrisis. Kijk naar het Van Gogh Museum en het Rijksmuseum. Zij zitten nu op maar tien tot vijftien procent van hun bezoekcapaciteit en ook hun zakelijke verhuur is ingestort. Mijn inschatting is dat de buitenlandse toerist, met name de ver-weg-toerist, in elk geval de komende twee jaar wegblijft. Het bezoek bij deze grote musea bestaat vaak voor meer dan tachtig procent uit

buitenlandse bezoekers. Maar nu zullen ook zij zich meer gaan richten op het Nederlandse publiek.'

'Als je deze grote musea dan vergelijkt met de kleinere, dan zie je dat de kleinere in het voordeel zijn. Ze beschikken vaak over een trouwe fanbase. Ze zijn veel sterker lokaal

'Je moet niet doen alsof musea alleen nog maar sociale ontmoetingsplaatsen zijn. Dat doet tekort aan de verscheidenheid én de rijkheid van de betekenis van musea voor de samenleving.'

geworteld en dragen door hun vrijwilligerswerk veel meer bij aan de sociale cohesie in hun gemeenten. Ik verwacht dat hierdoor het mattheuseffect zal afvlakken. Dat is dan een geluk bij een ongeluk.'

BRANCHEVERENIGING

'Museumpeil' is een blad van en voor Nederlandse en Vlaamse musea. Hoe is jullie relatie met de Vlaamse museumwereld? En wat zie je als de grootste verschillen tussen beide landen?

'We hebben goede contacten met Vlaanderen. Als uitgever van de Museumkaart hebben we meegeholpen om in België de Museumpas op te starten. Wat me opvalt bij onze zuiderburen, is dat de regionale verschillen nog groot zijn. Daarnaast wordt een museumdirecteur daar veel meer gerespecteerd. Je bent daar nog een notabele.'

'Ook petje af voor wat FARO allemaal doet. Zij steken veel energie in deskundigheidsbevordering, in het aanbieden van allerlei cursussen. Dat doen wij als Museumvereniging niet meer, omdat onze leden – de museumdirecteuren – zo'n vijftien jaar geleden besloten dat we ons als vereniging sterker moesten concentreren op de lobby en het vergroten van het verdienvermogen van musea. We zijn ons gaan richten op de kwaliteitseisen en integriteit van de sector. Het was een bewuste keuze van onze leden om een bracheorganisatie te worden.'

Was dat ook niet noodgedwongen, omdat de subsidies terugliepen?

'Je hebt deels gelijk. In de periode 2006-2008 waren de musea zo dapper om te zeggen: wij willen een branchevereniging in plaats van een ondersteunende vereniging. Daarop heeft de overheid haar subsidie aan de Museumvereniging stopgezet. We hebben nog een paar jaar trainingen en opleidingen verzorgd, maar we zijn er in 2015 mee gestopt. Het is in fases gegaan.'

In de provincie hoor ik regelmatig de klacht dat de Museumvereniging sindsdien vooral staat voor de belangen van de grote musea. Is dat een reëel verwijt?

'Ik heb dat ook wel gehoord, maar in deze tijden van corona is dat verwijt verkeerd. Ik vind het belangrijk dat je er als Museumvereniging voor alle leden bent. Ik probeer om elke week drie musea te spreken. Omdat we meer kleinere dan grote musea hebben, spreek ik ook meer kleine musea dan grote. Door te bellen en te vragen waarmee we kunnen helpen, weet ik veel beter waar de behoeften liggen.'

MUSEUMDEFINITIE

De museumwereld heeft internationaal maar ook nationaal zeer verdeeld gereageerd op het voorstel voor een nieuwe museumdefinitie. Wat vind jij ervan?

'Ik vind dat we moeten oppassen dat musea niet verworden tot "een clubhuis met collectie". Ik ben heel erg voor diversiteit en inclusie, voor meerstemmigheid. Ik ben ook voor een nieuwe manier van werken, dat je met het publiek op zoek gaat naar het verhaal achter

INSPIRERENDE ERVARINGEN

Musea staan voor grote uitdagingen voor de korte en de langere termijn. Als je een wens zou mogen doen, wat wordt die dan?

'Oh jee, dat weet ik niet.' Mirjam lijkt verrast en zwijgt een tijdje. 'Als ik maar één wens mag doen, dan is mijn wens dat iedere Nederlander dicht bij huis het verhaal van de eigen regio of stad zo tot zich kan nemen dat hij of zij daar ook trots op kan zijn. Daarnaast maak ik me zorgen over de toegankelijkheid van musea. Ik zou die zorg graag in een wens vertalen: dat museumbezoek betaalbaar blijft voor iedereen. In tijden van crisis hebben ook musea het moeilijk. Als de subsidies minder worden, dan is een mogelijke oplossing om de toegangsprijs te verhogen en dan dreig je als musea elitair te worden. Ik vind dat musea juist voor iedereen toegankelijk moeten zijn.'

Ten slotte: wat is je favoriete museum?

'Je hebt de lastigste vraag voor het eind bewaard. Daar kan ik geen eerlijk antwoord op geven, omdat van mij wordt verwacht dat alle musea mij even dierbaar zijn. Dat zijn ze ook, maar de herinnering aan mijn eerste museumbezoek

Mirjam Moll: 'Je ziet nu dat vooral de grote musea sterk geraakt worden door de coronacrisis.'

de collectie. Volgens mij kun je dat ook binnen de huidige definitie. Ik ben geen tegenstander van het actualiseren van de museumdefinitie, maar je moet niet doen alsof musea alleen nog maar sociale ontmoetingsplaatsen zijn. Dat doet tekort aan de verscheidenheid én de rijkheid van de betekenis van musea voor de samenleving.'

'De internationale discussie over de nieuwe museumdefinitie is daarnaast ook lastig, omdat er allerlei kwesties deel van uitmaken. Zo speelt de tegenstelling tussen Noord en Zuid een grote rol, in feite het rijke Westen tegenover de voormalige koloniën. Kortom, het is een complexe en gelaagde discussie die ik nog niemand goed heb zien ontrafelen.'

is nog steeds het sterkst. Als kind van vijf jaar mocht ik met mijn oma mee naar het Stedelijk Museum in Amsterdam. Ik herinner mij vooral die monumentale trap naar de eerste etage, een echte trap voor prinsesjes, voor Assepoester. Nog steeds vind ik dat trappenhuis magisch.'

'Toen ik in de tweede klas van het gymnasium zat, gingen wij met de klas vanuit Hengelo naar het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Een bijzondere dag, want de dag ervoor was John Lennon vermoord. Wij zaten in de trein met onze walkmans op naar de Beatles te luisteren. In Leiden stonden we toen ineens voor de Isistempel. Ongelooflijk dat je iets dat je alleen van een plaatje kent, plots in het echt ziet. Dat zal me altijd bijblijven. Ik wens iedereen zulke inspirerende ervaringen toe.'

'De jonge Rembrandt' in De Lakenhal:
inhoudelijk boeiend, maar geen publiekssucces

De januskop van museaal Nederland

Foto Karm Polder

Het blockbusterfenomeen onder de loep

Museumprofessionals raakten de afgelopen jaren in de ban van de blockbuster. Diverse Nederlandse musea ontpopten hun commerciële kwaliteiten en transformeerden zich tot goedgeoliede tentoonstellingsmachines. De blockbuster leek het toverwoord voor het behalen van hoge bezoekersaantallen en voor maximale eigen inkomsten. Maar heeft de blinkende medaille ook een donkere keerzijde? Een gesprek met voor- en tegenstanders van het fenomeen. – Vera Weterings

Foto Rob Overmeer

Blockbustertentoonstellingen: ze houden museaal Nederland steeds meer in hun greep. Het fenomeen stak halverwege de vorige eeuw zijn kop op in de filmindustrie. Daar was het erop gericht een miljoenenomzet te genereren en tegelijk een soort van nationale obsessie te creëren, een *must see*-gevoel. Sinds de jaren zeventig zie je dat de blockbuster langzaam voet aan de grond krijgt in museaal Nederland. Het was de periode van een grote transitie in het cultuurbeleid. Musea moesten hun publieke functie beter uitspelen en dienden toegankelijk te zijn voor het brede publiek. In de laatste decennia van de vorige eeuw waren blockbustertentoonstellingen nog een schaars goed. Je vond ze bij grotere musea: Museum Boijmans van

Beuningen met *Goden en Farao's* (1979), het Rijksmuseum met *Rembrandt. Meester en zijn werkplaats* (1992) en het Mauritshuis met *Vermeer* (1996). Door de verdere uitkleding van de overheidssubsidie én de concurrentie met andere vormen van vrijetijdsbesteding is de blockbustertentoonstelling inmiddels uitgegroeid tot een gevestigd fenomeen in zowel grotere als – zij het in mindere mate – kleinere musea.

GELDVERSLINDEND EN UITPUTTEND

De meningen over blockbustertentoonstellingen zijn verdeeld in museaal Nederland. Museumdirecteur Meta Knol van Museum De Lakenhal in Leiden gooide begin dit jaar de knuppel in het hoenderhok met haar opiniestuk *Stop de blockbusterverslaving* in *NRC-Handelsblad*, en dat terwijl het museum een paar weken daarvoor zelf nog een blockbuster huisvestte: *Jonge Rembrandt* – *Rising*

Meta Knol, directeur van De Lakenhal in Leiden, gooide de knuppel in het blockbusterhok.

Star. Hoewel de tentoonstelling inhoudelijk een groot succes was, waren de bezoekersaantallen niet hoog genoeg. Met haar opiniestuk wilde Meta aan de orde stellen dat het maken van dit soort tentoonstellingen een enorme impact heeft op zowel de middelen van een museum als de mensen. Dergelijke

'Blockbusters zijn allesbehalve duurzaam, want voor elke tentoonstelling moet je telkens opnieuw een heel museaal circus optuigen'

grote publiekstrekkingen zijn volgens haar voor middelgrote stadsmusea als Museum De Lakenhal niet meer op te brengen. Meta: 'Nederlandse musea bieden tegen elkaar op met geldverslindende publiekstrekkingen waarvoor steeds meer geld én publiek nodig

EMANCIPEREND

Een paar maanden later reageerde adjunct-directeur Paul Mosterd van de Hermitage en De Nieuwe Kerk met een pleidooi in *Trouw*. Hoewel de museale blockbuster in de media vaak als duur en risicovol wordt afgeschilderd, pleit hij voor een in zijn ogen beproefd fenomeen in ons museale systeem: de emanciperende blockbuster: 'Het tentoonstellings-type is erop gericht een groot publiek te bereiken op een laagdrempelige manier en een rol te spelen in het maatschappelijk debat. Met De Nieuwe Kerk deden we dat in 2019 met *De Grote Suriname Tentoonstelling*. We wilden vernieuwend zijn voor de massa, dus niet avantgardistisch of elitair. Dat is gelukt. Met de titel van de Suriname-tentoonstelling werd een overzicht gesuggereerd en dat spreekt veel mensen aan. In de tentoonstelling zochten we echter niet de bevestiging van de bezoekers op, maar gingen we juist voor *eyeopeners*. We voegden nieuwe elementen

is een groepsproces. Door goed samen te werken staar je je niet blind op één perspectief. Omdat we vonden dat de Suriname-tentoonstelling op dat moment een rol kon spelen in het maatschappelijk debat, hebben we de tentoonstelling naar voren gehaald. We hadden de tijd mee en dan moet je daar naar handelen.'

FOCUS OP EIGEN COLLECTIE

Hoewel de standpunten van De Nieuwe Kerk en Museum De Lakenhal mijlenver uit elkaar lijken te liggen, verschillen hun beweegredenen wat maatschappelijke relevantie betreft niet zo heel erg. Terwijl Paul focust op de emanciperende blockbuster die het publiek aan het denken zet, wil Meta terug naar de kern van het Leidse stadsmuseum: een betere balans creëren tussen de eigen collectie en de lokale gemeenschap. Meta: 'We richten onze energie binnen Museum De Lakenhal niet meer primair op geldverslindende, niet-duurzame tentoonstellingen, maar vooral op het vertellen van lokale verhalen met een universele zeggingskracht.' Dat wekt de indruk dat er aan een blockbuster per definitie een hoog prijskaartje hangt en dat dit soort exposities niet hand in hand kan gaan met het presenteren van de eigen collectie. Hoewel vaak gebruik wordt gemaakt van bruiklenen, is dat niet altijd het

'We voegden nieuwe elementen toe aan het bekende verhaal van Suriname. Dat maakte de tentoonstelling, in combinatie met de omvang, relevant in het maatschappelijk debat.'

De Grote Suriname Tentoonstelling in De Nieuwe Kerk in Amsterdam

is. Dat maakt het niet alleen een kostbare aangelegenheid, maar ook een ware uitputtingsslag voor het personeel. De organisatie van een dergelijk project vraagt immers veel tijd, geld en aandacht die je niet aan andere zaken kunt besteden. Daarbij is het allesbehalve duurzaam, want voor elke tentoonstelling moet je telkens opnieuw een heel museaal circus optuigen, met tentoonstellingsbouw, transporten en vlieguren voor koeriers. De marketingmachine moet op volle toeren draaien, waardoor de collectie onderbelicht blijft. Een blockbuster is dan ook eerder geschikt voor grotere musea met meer mankracht en middelen. Niet iedereen hoeft mee te doen in de vaart der volkeren.'

toe aan het bekende verhaal van Suriname om de blik van de bezoeker te verbreden. Dat maakte de tentoonstelling, in combinatie met de omvang, relevant in het maatschappelijk debat. Dat is wat een emanciperende blockbuster kan doen. Die kracht verlies je bij het organiseren van een kleinere expositie.'

Een zorgvuldige planning is bepalend. Zo was de Suriname-tentoonstelling eigenlijk gepland voor 2025. Paul: 'Het maken van tentoonstellingen is geen *rocket science*. Je moet echter wel bij de les blijven. Dat betekent dat je bij het componeren van een tentoonstelling weloverwogen keuzes moet maken en goed moet nadenken over de insteek. Een tentoonstelling

geval. Zo putte het Rijksmuseum afgelopen jaar met de tentoonstelling *Alle Rembrandts* enkel uit de eigen collectie en ook *De Grote Suriname Tentoonstelling* bewijst in zekere zin het tegendeel. Paul: 'Een blockbuster kan juist aandacht voor de eigen collectie vragen. Hoewel we geen gebruik maakten van onze eigen collectie was het merendeel van de objecten afkomstig van één samenwerkingspartner. Ruim honderd voorwerpen kwamen uit de collectie van het Tropenmuseum, waar gelijktijdig een kindertentoonstelling over hetzelfde onderwerp te zien was. Zij konden op deze manier de collectie vanuit nieuwe en verrassende invalshoeken tonen. En de verzekeringskosten? Die vielen reuze mee.'

OVER NAAR DRENTHE

Het Drents Museum kan beamen dat het werken met een partnermuseum het voordeel heeft dat je niet altijd diep in de buidel hoeft te tasten. Het transport van de bruiklenen gaat immers zeer kostenefficiënt, zoals bij de archeologietentoonstelling *Iran - Bakermat van de beschaving*, waarvoor het museum de Tentoonstellings-

Drents Museum: 'Iran - Bakermat van de beschaving'

prijs 2019 won. Die samenwerking leidde bovendien tot een wederzijdse uitwisseling. In Assen liet de collectie van het Nationaal Museum in Iran mensen kennismaken met de geschiedenis van Iran en wat de Iraanse cultuur voor onze beschaving heeft betekend. Daaropvolgend werd met bruiklenen van het Drents Museum in Teheran een tentoonstelling opgezet om de bevolking daar kennis te laten maken met de geschiedenis en cultuur van Nederland. Deze samenwerking past perfect bij de doelstelling van het Drents Museum: het museum toont een blik op de wereld en biedt de wereld een blik op Drenthe.

Die missie voert het museum al jaren, zoals de programmering laat zien: *Het terracotta leger van Xi'an* (2008), *De Dode Zeerollen* (2013-2014), *Mummies* (2014) en *Maya's* (2016). Met deze insteek weet het museum keer op keer de eigen collectie en lokale geschiedenis in een internationale context te plaatsen. En de tijdelijke tentoonstellingen werken als een goed vehikel om herhaalbezoek naar het museum te trekken. Hoewel media de tentoonstellingen regelmatig als blockbuster positioneren, houdt het museum zich afzijdig van de term. Museumdirecteur Harry Tupan: 'Wij werken nooit naar een blockbuster toe, maar programmeren met een eigenzinnig profiel waarbij we altijd op zoek gaan naar een niche met een relevant verhaal. Daarbij besteden we veel aandacht aan hoe we het verhaal vertellen en proberen we altijd uitzonderlijke objecten te presenteren in een uniek jasje. Dat spreekt

mensen aan. Dat blijkt ook uit het feit dat maar liefst zeventig procent van onze bezoekers uit de Randstad afkomstig is en ondanks het ruime aanbod daar de reis naar Assen maakt.'

KWALITEIT VERSUS KWANTITEIT

Kunst en cultuur, dat is moeilijk meetbaar. Toch zoekt de overheid bij het uitkeren van subsidies naar methoden om musea te beoordelen. De laatste jaren is de focus daarbij steeds meer op bezoekersaantallen komen te liggen. Grote en kleine musea zagen zich daarom genoodzaakt tot een ratrace met steeds grotere, duurdere

'Cijfers zijn een instrument, geen doel op zich. Wat écht telt is de inhoud en waarde van een museum en daar moeten we met z'n allen voor durven staan.'

en uniekere presentaties. Hierdoor raakt het publiek steeds meer verwend en moeten musea zichzelf continu overtreffen om niet afgerekend te worden op bezoekersaantallen. Op de lange termijn is dit niet vol te houden. Hoe kun je het tij keren? Meta: 'Zolang we culturele instellingen blijven legitimeren aan de hand van cijfers, verandert er niets. Hoewel het belangrijk is om je huishoudboekje goed op orde te hebben, moeten we met de sector een inhoudelijk gesprek met de politiek durven voeren. Daarbij zijn cijfers een instrument, geen doel op zich. Wat écht telt is de inhoud en waarde van

een museum en daar moeten we met z'n allen voor durven staan. Betekenis is niet meetbaar, daarom praten we bij Museum De Lakenhal consequent over de inhoud. In onze verantwoording ligt de focus op de maatschappelijke waarde van een tentoonstelling en wat het publiek beroert en bijblijft.' Paul kan zich daarin vinden: 'Musea zijn heel geschikt om mensen met elkaar in gesprek te brengen en nieuwsgierig te maken. Dat nieuwsgierig maken zien we over het algemeen als een positieve eigenschap, of we nu linkse of rechtse overtuigingen hebben. Daar ligt voor musea dan ook een kans om relevant te zijn in de samenleving. Als musea die maatschappelijke waarde beter in kaart weten te brengen, dan kan de overheid – in een ideale wereld – dat gebruiken voor een beoordeling.'

Hoe je het ook wendt of keert, de blockbuster past niet elk museum. De een zit nu eenmaal ruimer in de slappe was dan de ander en het opzetten van een blockbustertentoonstelling kan een dure en risicovolle aangelegenheid zijn. Hoewel media vaak een ander beeld schetsen, is het ook geen magische succesformule. De openheid van De Lakenhal over de grote investering in de Rembrandt-tentoonstelling en de tegenvallende bezoekersaantallen was daarom een verademing: succes meet je niet af aan de hand van bezoekersaantallen, maar aan wat musea bij het publiek losmaken. Laten we hier als vakgenoten van leren en ook mislukkingen meer met elkaar delen in plaats van de kaken stijf op elkaar te houden.

De nieuwe museumdefinitie: voor

DE NIEUWE MUSEUMDEFINITIE: DE TEKST (SEPTEMBER 2019)

"Museums are democratising, inclusive and polyphonic spaces for critical dialogue about the pasts and the futures. Acknowledging and addressing the conflicts and challenges of the present, they hold artefacts and specimens in trust for society, safeguard diverse memories for future generations and guarantee equal rights and equal access to heritage for all people."

Waarom een nieuwe museumdefinitie?

De *International Council of Museums* (ICOM), onze wereldwijde vereniging van museumprofessionals, hanteert sinds de oprichting in 1947 *the Museum Definition*, een criterium om te bepalen wie lid mag worden. Geregeld werd de definitie geactualiseerd. Vorig jaar ontstond over deze periodieke bijstelling internationale reuring. Natuurlijk rees daarbij de vraag: 'Waarom laten we niet alles zoals het is? Waarom een nieuwe museumdefinitie?' – Luc Eekhout, voorzitter van ICOM Nederland

Een drietal wezenlijke aspecten spelen momenteel bij de museumdefinitie. Ten eerste het autoriteitsgehalte. ICOM is een ngo, zonder juridische autoriteit in enig land. En de museumdefinitie is een criterium om de identiteit van de vereniging te bewaken. Meer niet. Maar de jongste decennia zochten vele overheden naar een criterium om hun museumsubsidies op te baseren. En wat is aantrekkelijker dan buiten de eigen politiek om de ICOM-definitie te nemen? Zo werd de definitie in veel landen de sleutel tot de vleespotten van de cultuurministeries. Een definitiewijziging kon in vele landen musea in financiële problemen brengen. Als tenminste een land die wijziging overnam...

FRUSTRATIE EN CULTUURVERSCHILLEN

Dan het eurocentrisme binnen ICOM. Ruim 80% van de leden is Europeaan. Zij benutten hun ledenpas om gratis de talrijke musea in eigen land en in buurlanden te bezoeken. Op andere continenten speelt dit voordeel veel minder. Omdat er in eigen land minder musea zijn én men nauwelijks budget heeft om internationaal te reizen. Het is een vicieuze cirkel: de meeste ICOM-activiteiten vinden binnen Europa plaats, omdat daar de meeste leden zijn. Tot frustratie van de ICOM-leden uit andere continenten, die zich in de periferie gedrukt voelen.

Ten slotte de cultuurverschillen in zo'n mondiale club. Bekend zijn de vele ICOM-leden die zich laten benoemen in commissies en besturen en vervolgens geen vinger uitsteken. Zij komen uit culturen waarin zo'n benoeming een status geeft, en niet de taak inhoudt om je in te zetten. Of autoritaire culturen met onbetrouwbare gezagsdragers, waar alles via achterdeurtjes wordt geregeld. Of 'open culturen', waarin direct gecommuniceerd wordt, zonder rekening te houden met de gevoeligheden van anderen. Drie recepten om onderlinge samenwerking en een gezamenlijke ontwikkeling te frustreren. En bij de herziening van de museumdefinitie in 2019 is dat ook luid en duidelijk gebeurd.

DEFINITIE VAN DE ERKENNING

Maar dan de hamvraag: wat was de aanleiding dan wel noodzaak tot herziening? Wereldwijd en zeker buiten Europa zijn de jongste decennia honderden musea en *outreach*-activiteiten ontstaan met een maatschappelijk thema. Denk aan slavernijgeschiedenis, dictatuurslachtoffers, vrouwenemancipatie, natuurbehoud, genderkwesties, nieuwe communities, oorspronkelijke volkeren, migraties... Thematische bewegingen die enerzijds zoeken naar de verheven 'tempel'-status als Museum én die tegelijk deze status een twist geven door hun intensieve wisselwerking met de omringende gemeenschap. Het concept 'museum' is wereldwijd in verandering. In Afrika en de Amerika's zijn boeiende innovaties aan de orde.

De ICOM-ledenvergadering van 2017 besloot daarom de museumdefinitie weer eens te herzien. De beknopte versie van 2007 moest bijgeschaafd worden om een actuele beschrijving te zijn van het concept 'museum'. En daarmee ook een erkenning van de dekolonisatie van de wereld, de emancipatie van gemeenschappen en geschiedenissen buiten Europa.

NIET DE EERSTE EN LAATSTE KEER

De herziening van de museumdefinitie kreeg daardoor een politieke lading binnen ICOM. Denk aan het eurocentrisme. Ze kon ook een zwaard van Damocles worden als het ging om mogelijke financiële gevolgen in diverse landen, indien de politiek daar de nieuwe definitie zou overnemen. Dat het vreselijk misliep in het procesmanagement van de definitie, is inmiddels bekend. De drie bovengenoemde recepten hebben daarin hun aandeel geleverd.

Een volgende versie is nog steeds niet geformuleerd en conclusies zoals 'speelbal van de politiek' zijn dus voorbarig. Ervan uitgaande dat de ICOM-definitie een mondiaal karakter heeft en een actueel gehalte moet hebben, is er veel voor te zeggen om de wereldwijde vermaatschappelijking van het museumconcept te benoemen in de volgende versie. Laten we toch ook bedenken dat het niet de eerste, en dus ook niet de laatste keer is dat in een vereniging zoals ICOM een definitie wordt aangepast aan de tijd. Daarom: een nieuwe museumdefinitie.

Luc Eekhout

Noot
ICOM Nederland telt ruim 5300 van de 45.000 ICOM-leden. Luc Eekhout had van januari t/m juni 2020 zitting in de *Standing Committee Museum Definition, Prospects and Potentials 2*. In het dagelijks leven is hij directeur van Kasteel Heeswijk.

Museums are not for profit. They are participatory and transparent, and work in active partnership with and for diverse communities to collect, preserve, research, interpret, exhibit, and enhance understandings of the world, aiming to contribute to human dignity and social justice, global equality and planetary wellbeing."

Militaire musea en de nieuwe museumdefinitie

Dat de lancering van de nieuwe museumdefinitie tot opschudding heeft geleid, zal niemand zijn ontgaan. Van alle kanten is er heftig op gereageerd. Duidelijk is dat het voorstel niet zonder slag of stoot wordt omarmd. Hoe zit dat bij de militaire musea, een categorie vol met 'belast erfgoed'? – Paul van Brakel, conservator Nationaal Militair Museum en voorzitter ICOMAM (*International Committee for Museum and Collections of Arms and Military History*)

ICOMAM stemt over de definitiewijziging - wat is een museum?

Een constatacie om te beginnen: het voorstel wordt bij militaire musea niet met bijster veel enthousiasme binnengehaald. Er bereikt mij althans geen bijval. Een argument dat ik internationaal hoor, is niet specifiek gerelateerd aan militaire musea: wat is er mis met de oude definitie? Militaire musea, met hun specifieke collecties, zijn bereid naar de argumenten voor de nieuwe definitie te kijken, maar kunnen vaak niet uit de voeten met wat wordt voorgesteld. Dat vereist nog een hele discussie.

ONPRETTIGE COLLECTIE

Militaire musea zitten vol met 'belast erfgoed', objecten die een gevoelige snaar raken of zwarte bladzijden van de geschiedenis betreffen. Een gegeven dat wereldwijd van toepassing is: in alle werelddelen hebben te allen tijde gewapende conflicten plaatsgevonden tussen diverse groepen mensen, om uiteenlopende redenen. Alle landen zijn ervan overtuigd dat aandacht voor (gewapende) conflicten in de geschiedenis van groot belang is. Daar horen belaste objecten bij.

Ik constateer dat militaire musea wereldwijd diverse interpretaties hanteren. De waaier gaat van een heroïsche benadering, over 'een maatschappelijk verschijnsel', tot monumentaal herdenkingsoord en vredesmuseum. Elk museum heeft daarvoor zijn eigen redenen en doelstellingen. Maar hoe vat je die in een wereldwijde eenduidige definitie? En hoe waarborg je daarin een collectie die als onprettig wordt ervaren, die als maatschappelijke referentie en voor onderzoek moet kunnen dienen én die met een brede visie tot stand is gekomen?

LASTIGE DEFINITIE

Vanuit ICOMAM constateer ik dat het als lastig wordt ervaren om precies te definiëren wat democratisch, inclusief en meerstemmig – begrippen uit de nieuwe definitie – inhouden. Uiteraard kun je je er een globaal idee over vormen, maar dekt dit de lading? De voorgestelde definitie gebruikt de begrippen in een te algemene context; ze zijn te meervoudig interpreteerbaar. Want wie zijn dan de partners van militaire musea in het democratische, inclusiviteits- en meerstemmige proces? Hoe zijn ze georganiseerd: actiegroepen? Parlementaire commissies? Belangengroepen van veteranen? Misschien moeten musea zich nadrukkelijker richten op het kernbegrip 'erfgoedinstelling', met alles wat daarbij hoort, en de materiële cultuur vooropstellen: gericht op objecten die als basis voor onderzoek dienen. De bestaande definitie is een zakelijke benadering van wat een erfgoedinstelling is. De moderne samenleving kent inderdaad nieuwe uitdagingen voor musea, maar, zoals een Belgische collega het zei: 'Laten we het kind niet met het badwater weggoien.'

Om de bezoeker tegemoet te komen bij de verwerking van de gevoeligheden en conflicten die militaire musea tonen, zijn educatieve diensten van groot belang. Het is buitengewoon jammer dat dit aspect in het voorstel niet meer expliciet aan bod komt. Ik wil een lans breken voor educatie binnen de musea. Dat verdient een nadrukkelijke vermelding binnen de definitie.

NOODZAKELIJKE BALLAST

Om een idee te geven van de hedendaagse positie van militaire musea kan ik zeggen dat we als ICOMAM benaderd zijn door verschillende institutionele leden voor ondersteuning in maatschappelijk-politieke kwesties. Nogal wat musea met een militaire collectie, in verschillende werelddelen, ervaren een negatieve bejegening. In sociale media worden zij weggezet als 'oorlogsverheerlijkers' en 'onderdrukkingsmachines', terwijl zij voor de maatschappij materiële getuigenissen bewaren, inclusief belaste objecten. Dit maakt de meerstemmigheid tot een lastig aspect. Ons wordt ook gevraagd om een ondersteuningsbrief naar overheden te schrijven ter bevestiging dat zij als erfgoedinstellingen de bewaarfunctie van belast erfgoed adequaat zullen waarborgen. De instituten die ons hiervoor benaderen, zijn altijd goed samenwerkende partners geweest, met een jarenlange museale reputatie. Zij voeren de ethische beginselen als erfgoedinstelling hoog in het vaandel.

Of je het leuk vindt of niet: militaire conflicten dienen een plaats te krijgen binnen de geschiedenis. Je kunt ze niet weglaten of ontkennen. Een definitie die een dergelijke 'noodzakelijke ballast' ruimte geeft, zou makkelijker omarmd kunnen worden.

Paul van Brakel

Noot

Wat het democratische aspect binnen de definitie betreft, verwijs ik naar de webcolumn van september 2020 van de Open Universiteit: *Lang leve de Rechtsstaat*, door Reijer Passchier, universitair docent Staatsrecht en Rechtstheorie https://www.ou.nl/-/leve-de-rechtsstaat?utm_source=home&utm_medium=organic&utm_campaign=column

De 1,5 meter museumbeleving

Veiligheid binnen het museum voor bezoekers, personeel en vrijwilligers: het is het thema van de tijd. Art Salvage biedt, aansluitend op de bestaande richtlijnen en protocollen, onder de noemer 'de 1.5 meter museumbeleving' producten, diensten en adviezen aan die extra veiligheid of hygiëne kunnen bieden, ook als de regels (weer) strenger dreigen te worden.

Uit een landelijk onderzoek van de Museumvereniging blijkt dat 70% van de bezoekers hun museumbezoek als veilig heeft ervaren. Toch blijven veel bezoekers weg, uit angst voor hun eigen gezondheid. Musea over de hele wereld hebben daarom maatregelen genomen: looproutes aangegeven door stickers, eenrichtingsverkeer, online reserveren van tickets, extra toezicht, verplicht handen-wassen. Art Salvage is nog verder gegaan om de 1,5 meter museumbeleving te faciliteren.

LUCHTZUIVERING

Er wordt ook geadviseerd te ventileren. Maar niet ieder museum heeft een luchtbehandelingssysteem, en deuren en ramen kunnen niet zomaar opengezet worden. Om die reden is Art Salvage gaan kijken naar andere mogelijkheden. Luchtreinigers met een HEPA14 kwamen als goede oplossing naar voren. Uit een onderzoek van de Universität der Bundeswehr in München blijkt dat een HEPA14 filter tot 99,995% van alle zwevende virusdeeltjes in de lucht kan filteren (én ze halen schimmel uit de lucht). Een luchtreiniger kan in gesloten ruimtes, zoals tentoonstellingszalen, ideaal geschikt zijn om zo toch de (schone) luchtdoorstroom te bewerkstelligen. In combinatie met het verplichte mondkapje betekent dat: een extra veilige omgeving voor bezoekers en personeel! In het Marechausseemuseum in Buren hebben wij reeds HEPA14 filtering gerealiseerd. Voor de mogelijkheden voor uw instelling kunt u contact opnemen via info@artsalvage.eu.

OPPERVLAKTEREINIGER ZONDER ALCOHOL

Punten die vaak worden aangeraakt tijdens een museumbezoek – trapleuningen, deuren, klinken, eventuele zitplaatsen, het kassameubel – moeten extra vaak worden gereinigd. In de meeste middelen die worden gebruikt zit alcohol en dat kan op langere termijn schade toebrengen aan meubels (en eventueel collectiestukken). Denk aan de houten trapleuning in een origineel historisch interieur. Art Salvage beschikt over een desinfectiemiddel dat geen alcohol bevat en dat de museale collectie of interieurs niet kan aantasten. Het is gebaseerd op water en dankzij het mengsel Benzalkonium is de desinfecterende werking even krachtig. De verschillende oppervlaktereinigers zijn te verkrijgen in de vorm van spuitflessen en vochtige wegwerpdoekjes, beide op waterbasis.

HANDVERZORGINGSMIDDEL MET DESINFECTERENDE WERKING

Er is ook een handverzorgingsmiddel beschikbaar met een desinfecterende werking en gebaseerd op water. Het is aan te raden de klassieke flesjes met alcohol te vervangen voor dit handverzorgingsmiddel dat Art Salvage aanbiedt. Het product (One Complete) heeft het voordeel dat het de handen niet uitdroogt en dat collectiestukken of interieurs niet worden beschadigd.

IN HET ART SALVAGE ATELIER

In het eigen atelier heeft Art Salvage ook de nodige maatregelen getroffen, omdat onze restauratoren niet vanuit huis kunnen werken. Zo staat in alle ruimtes een luchtreiniger en wordt alleen gebruik gemaakt van desinfectie op waterbasis om de objecten die wij behandelen niet aan te tasten. Daarnaast kunnen in Nederland trainingen veilig gefaciliteerd worden dankzij onze grote

vergaderruimte. In België is er een externe locatie die voldoet aan alle coronaregels. De praktijkoefeningen zijn zodanig aangepast dat zelfs het praktijkgedeelte niet overgeslagen hoeft te worden.

ADVIES

Art Salvage begeleidt ook instellingen in het veiliger maken van hun ruimtes voor personeel en bezoekers. Nu het coronavirus al een tijd actief is, is gebleken welke maatregelen wel en niet werken en waar verbetering plaats kan vinden. Misschien is een andere routing nodig om de doorstroom te bevorderen of hebben de vrijwilligers in uw instelling behoefte aan meer veiligheid of trainingen. Ook daarvoor kunt u terecht bij Art Salvage! O.a. Museum Dhondt-Dhaenens in Sint-Martens-Latem, FeliXart in Drogenbos, het Flipje en Streekmuseum in Tiel en het Frietmuseum in Brugge hebben reeds gebruik gemaakt van onze kennis binnen de 1,5 meter museumbeleving.

Kijk voor al onze diensten, producten en trainingen op onze website: www.artsalvage.nl of www.artsalvage.be. Hier vindt u de genoemde producten, die u gemakkelijk online kunt bestellen. Liever eerst meer informatie? Of heeft u andere vragen omtrent het beheer van uw collectie? Neem dan contact op via telefoon: +31 (0)10 248 93 39 (Nederland) of +32 (0)3 569 04 07 (België) of per mail: info@artsalvage.eu

VOLOP NIEUWE ONTDEKKINGEN OP 70 JAAR OUDE KAART VAN MUSEUM BESCHERMING BEVOLKING NA RESTAURATIE DOOR VANWAARDE

Welke geheimen kunnen er op een kaart uit 1952 tevoorschijn komen die je al honderden keren hebt bekeken? Locatiemanager Riko van der Stap en allround vrijwilliger Hans Carels van Museum Bescherming Bevolking werden verrast tijdens de presentatie van het herstelwerk door VANWAARDE.

De regiokaart Haaglanden/Rotterdam Rijnmond hangt al sinds 1952 in het Bunkercomplex Park Overvoorde te Rijswijk. De bunker, ooit door de Duitse bezetters gebouwd, werd destijds ingezet als oefen- en trainingslocatie voor de dienst Bescherming Bevolking. Op de tactische kaart werden scenario's uitgedacht voor het kringcommando en hoe het in te zetten bij een Derde Wereldoorlog of (kern)bominslag.

BROZE KAART DOOR WATERSCHADE EN SCHIMMEL

De bunker is ook na de Koude Oorlog intact gebleven en heeft diverse functies gehad. In 2014 werd het complex het huidige Museum Bescherming Bevolking. Riko van der Stap: 'De kaart geeft de historische waarde van de periode van de Bescherming Bevolking tijdens de Koude Oorlog heel goed weer.'

De klimaatomstandigheden in het bunkercomplex bleken niet goed voor een papieren landkaart. Tevens heeft de bunker ooit met een meter water vol gestaan, tijdens een brandweeroefening in 2010. Daardoor heeft de kaart aanzienlijke schade opgelopen. In 2018 werd besloten de kaart te laten restaureren. Dankzij de inzet van het vrijwilligersteam trok het museum sponsors en fondsen aan en kon VANWAARDE de opdracht vanaf juli 2020 uitvoeren.

NIEUWE ONTDEKKINGEN TIJDENS RESTAURATIEPROCES

Het herstelproces door Tycho Kloeg, specialistisch boek- en papierrestaurateur bij VANWAARDE, verliep in stappen. Om de kaart te kunnen restaureren is hij eerst in zes delen verdeeld. Tycho: 'De moeilijkheidsgraad van het project zit erin dat gedeeltes met dubbelzijdig tape aan elkaar zijn geplakt en als geheel zijn verlijmd. Door het verlijmen wordt het papier vochtig en gaat het uitzetten. Waar het papier met tape vastzit, krijg je spanningen, waardoor plooiën ontstaan.' Na het delen van de kaart zijn de schimmelplekken verwijderd met gammabestraling en is het doek waarop de kaart bevestigd zat verwijderd. De kaartdelen zijn gedoubleerd en opnieuw versterkt door middel van Japans papier. Tijdens het werk bleek dat er door de jaren heen veel aanpassingen en vernieuwingen op de stedelijke plattegrond zijn gedaan. Tycho: 'Het leuke van het proces, en wat ook de opdrachtgevers nooit hadden kunnen zien, waren de hoeveelheid kleine veranderingen die zijn aangebracht op de kaart. Soms bestond de kaart wel uit drie lagen, lieten deeltjes los en kwam daar nieuwe geschiedenis naar voren. Maar als er stukken van de kaart weg zijn, dan laten we dat zo. We schrijven zelf geen geschiedenis.' Als laatste stap is de kaart op gatorfoam geplakt, dat veel beter tegen de klimaatomstandigheden in de bunker kan.

VANWAARDE

ONDERDEEL VAN **POLYGON**

HET BELANG VAN HISTORISCH ERFGOED

Voor VANWAARDE en de specialisten is het altijd een grote eer om aan bijzonder historisch erfgoed te mogen werken. Het belang om zaken van historische waarde te restaureren om ze zo te kunnen bewaren voor toekomstige generaties zit diep in het DNA van het bedrijf. Wanneer de kaart precies terugkomt in het bunkercomplex moet nog gezamenlijk afgestemd worden. Hij wordt in elk geval mooi uitgelicht opnieuw tentoongesteld op zijn originele plaats, zodat bezoekers van het museum alle nieuwe ontdekkingen goed kunnen zien. Riko: 'Tycho en VANWAARDE hebben super werk geleverd. We zijn zelf ook weer opnieuw geïnspireerd en zijn nu nog enthousiaster over onze kaart.'

VANWAARDE, ONDERDEEL VAN POLYGON

Sinds 2020 is VANWAARDE onderdeel van Polygon, herstelbedrijf bij brand- en waterschades. Gezamenlijk hebben zij jaren ervaring in document- en papierherstel en kunst- en antiekrestauratie. Met de Documentenwacht en Museumwacht van VANWAARDE zijn documenten en kunst goed beschermd tegen calamiteiten. Meer informatie op www.vanwaarde.eu/en www.polygongroup.com/nl

De kerk van Limmen, waar werkzaamheden
vermoedelijk een brand veroorzaakten

'Veiligheid heeft te vaak nog weinig prioriteit'

Renate van Leijen, specialist
Veilig Erfgoed bij de RCE

De grote ontvangsthall van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed ligt er deze middag verlaten bij. Bijna iedereen moet thuis werken. Even voor tweeën komt Renate van Leijen aanlopen. Ze is met de racefiets en moet zich eerst nog even omkleden. Vijf minuten later zitten we *corona-proof* op meer dan twee meter van elkaar. Veilig. Voor een gesprek over gevaar. — Franklin van der Pols

Mensen noemen je soms 'mevrouw gevaar', omdat je alles weet over gevaarlijke situaties in musea.

Renate lacht: 'Ik hoop niet dat ikzelf een gevaar ben, maar mijn werk is wel het voorkomen van gevaar. Ik ben specialist Veilig Erfgoed bij de RCE, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. En, schrik niet, ik doe dit al zo'n achttien jaar.'

Gaat het vaak mis?

'Het gaat regelmatig mis, maar je moet wel een onderscheid maken tussen kleine en grote rampen. Van een lekkage in één museum tot een overstroming waarbij verschillende

'In de afgelopen tien jaar heeft in meer dan vierhonderd Nederlandse kerken en kloosters een kleine tot zeer grote brand gewoed.'

erfgoedinstellingen in een regio worden bedreigd. Denk aan de gevreemde dijkdoorbraak in de Betuwe in 1995, waarvoor meer dan 250.000 mensen werden geëvacueerd. Als de dijken inderdaad waren doorgebroken, zouden veel plaatsen vijf meter onder water zijn komen te staan. De archivaris van het Streekarchief Bommelerwaard moest toen halsoverkop zijn archief, dat dreigde onder te lopen, in veiligheid brengen. Maar niemand mocht nog het geëvacueerde gebied in, het redden van het archief had geen prioriteit. Uiteindelijk kreeg hij toch een doorlaatbewijs en kon hij zijn archief gaan redden. Gelukkig hielden de dijken het, maar voor de erfgoedinstellingen was het in een klap duidelijk dat de hulpdiensten, de politie en brandweer geen prioriteit gaven aan erfgoed.'

BRAND!

Wat zijn de grootste gevaren voor erfgoedinstellingen?

'Water is een groot gevaar, maar brand is dat zeker ook. Bij een fikse brand ben je vaak alles

kwijt. In Nederland hebben we zo'n 25 tot 30 branden per jaar in rijksmonumenten, vooral kerken en monumentale boerderijen. Sinds de grote brand in de Notre Dame in Parijs in april vorig jaar zijn we ons nog meer bewust van het feit dat ook in Nederland kerken te vaak in brand vliegen. En als de kap van de kerk eenmaal brand vat, dan is een groot deel van de kerk bijna altijd verloren. In de afgelopen tien jaar heeft in meer dan vierhonderd Nederlandse kerken en kloosters een kleine tot zeer grote brand gewoed. Bij tien procent van de branden was de schade zeer omvangrijk. Je moet dan denken aan een financiële schade van meer dan 50.000 euro. Bij elf branden ging het zelfs over een bedrag ver boven de één miljoen.'

Waarom zijn er zoveel branden?

'De belangrijkste oorzaken zijn blikseminslag, brandstichting of een technisch defect. Bij zo'n defect kun je denken aan overbelasting van de technische installatie of aan kortsluiting doordat een leiding door muizen of ratten is doorgeknagd. Ook zien we vaak haspels, stekkerdozen en verlengsnoeren die voor gevaar zorgen. Als je een haspel niet afrolt voor gebruik, dan is de kans aanwezig dat die in de fik vliegt. Ook zien we soms nog brandbare versiering of gordijnen te dicht bij lampen en kaarsen.'

'Mijn advies is om altijd de veiligheidsprotocollen met externen door te spreken en te checken of men na het werk, aan het einde van de dag, alles veilig heeft achtergelaten.'

'Helaas veroorzaken restauratiewerkzaamheden ook vaak een brand. Dakdekkers werken met open vuur en dat gaat geregeld fout. Een tragisch voorbeeld is het Armando Museum in Amersfoort. Dat was gevestigd in een kerk. De kerk, en bijna al het werk van Armando, is

Renate van Leijen, specialist Veilig Erfgoed bij de RCE

toen bij een brand verloren gegaan. Die was veroorzaakt door werkzaamheden aan het dak. Dakdekkers horen brandblusapparatuur bij zich te hebben voor hun werk op het dak, maar helaas laten ze de brandblusser soms in hun auto staan. Als je bij een brandje eerst naar beneden moet om de brandblusser te halen, ben je te laat. Ik ken museumdirecteuren die bij restauratiewerkzaamheden elke dag checken of men de brandblussers mee naar boven zeult. Mijn advies is om altijd de veiligheidsprotocollen met externen door te spreken en te checken of men na het werk, aan het einde van de dag, alles veilig heeft achtergelaten.'

Vaak zie je veel waterschade bij brand. Is een sprinklerinstallatie in een museum wel verstandig?

'Ik ken de discussie, maar liever een "beetje" waterschade dan dat je alles kwijt bent door

verbranding. Gelukkig hebben we niet zo vaak brand in een museum. De laatste brand waarvan ik weet heb, was in het Stedelijk Museum in Zwolle in 2017. Die was veroorzaakt door een defect in de luchtontvochtiger. Er was toen vooral veel roetschade. Als alternatief voor een sprinklerinstallatie heb je nu ook andere blussystemen, zoals gasblussing en zuurstofverlaging. Vooral zuurstofverlaging kan een goede oplossing zijn voor het depot. Gasblussing kan op zaal worden gebruikt. Ik weet dat twee musea die gevestigd zijn in historische panden, overwegen om een gasblusinstallatie aan te schaffen.'

Naast schade door brand en water lijkt ook diefstal een belangrijke schadefactor.

'Klopt, en diefstal heeft vaak ook een grote psychologische impact. Onlangs werd bij een ramkraak een belangrijk deel van de collectie van het Eyewitness Museum in Beek gestolen.

Gelukkig gebeurde het 's nachts, maar de directeur is totaal van slag. Ook de diefstal van de monstrans uit het Museum Catharijneconvent was brutaal. Een aantal jaren geleden werd dat museum op klaarlichte dag door twee mannen beroofd. De rovers stopten met een scooter voor de deur van het museum en renden naar binnen. Ze sloegen vitrines kapot en roofden een zilveren monstrans met vijf diamanten, een bruikleen met een verzekerde waarde van 250.000 euro. Medewerkers hebben tevergeefs geprobeerd de dieven tegen te houden. Wat eigenlijk best tricky is, want misschien waren ze wel gewapend.'

WERK SAMEN!

Je doet dit werk al zolang en toch gaat het nog regelmatig fout. Word je daar niet moe van?

'Veiligheid heeft weinig prioriteit. We hebben de term Collectiehulpverlening (CHV) in 2003

geïntroduceerd, maar er zijn nog steeds musea die hun collectiehulpverleningsplan niet op orde hebben. Niet slim, maar ik begrijp het wel. Het is geen spannend onderwerp, het kost tijd, soms ook geld en kennis kan ontbreken. Maar toch moet je er binnen je museum of erfgoedinstelling structureel tijd en aandacht aan besteden. Maak iemand binnen je organisatie verantwoordelijk. Nog belangrijker is dat de museumdirecteur veiligheid als een prioriteit benoemt en op de agenda houdt.'

De grootste frustratie van CHV'ers is dat ze tijd en handen te kort komen.

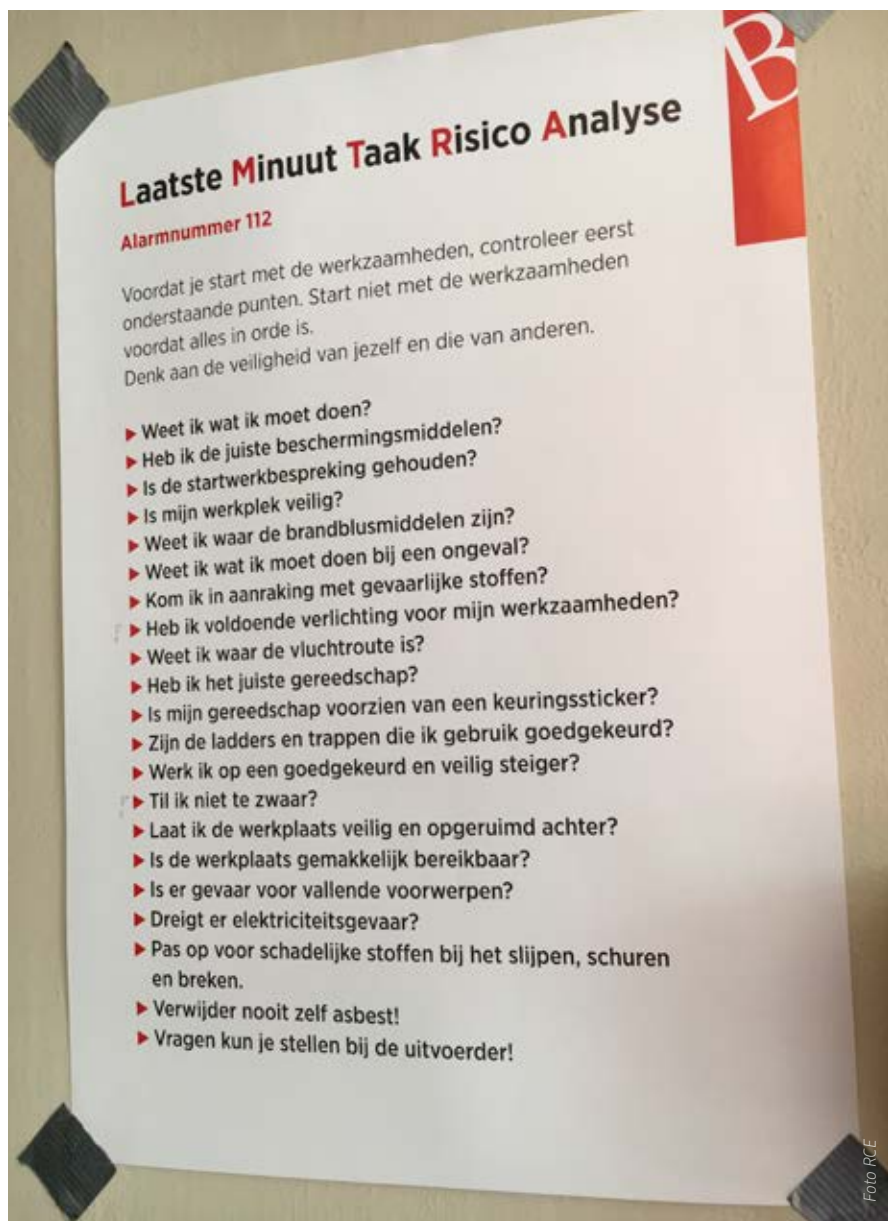
Renate knikt instemmend: 'Er is altijd een gebrek aan tijd. Ze vragen me vaak: "Waar moeten we beginnen?" Mijn antwoord is altijd: hou het zo simpel mogelijk. Vergader niet te veel, loop vooral regelmatig samen een rondje door het museum. Waar zou het kunnen lekken? Als je een inbreker was, hoe zou je dan binnen kunnen komen? Laat ook eens een buitenstaander, een collega uit een ander museum, naar de veiligheid in je museum kijken. Vreemde ogen zien vaak meer.'

'Bedenk ook dat het klimaat verandert. Al een paar jaar hebben we soms last van enorme regenbuien. Het Zeeuws Museum in Middelburg is gevestigd in een prachtig historisch gebouw aan een plein. Bij zo'n wolkbreuk een paar jaar geleden liep de hele begane grond onder. Niemand had ooit voorzien dat er zoveel water zou vallen. Men had wel het weerbericht gehoord en een slechtweerscenario opgesteld. Maar dat het plein zo snel vol liep met water, daar waren ze niet op bedacht. Het museum heeft er veel van geleerd en na de genomen maatregelen is geen water meer binnengekomen.'

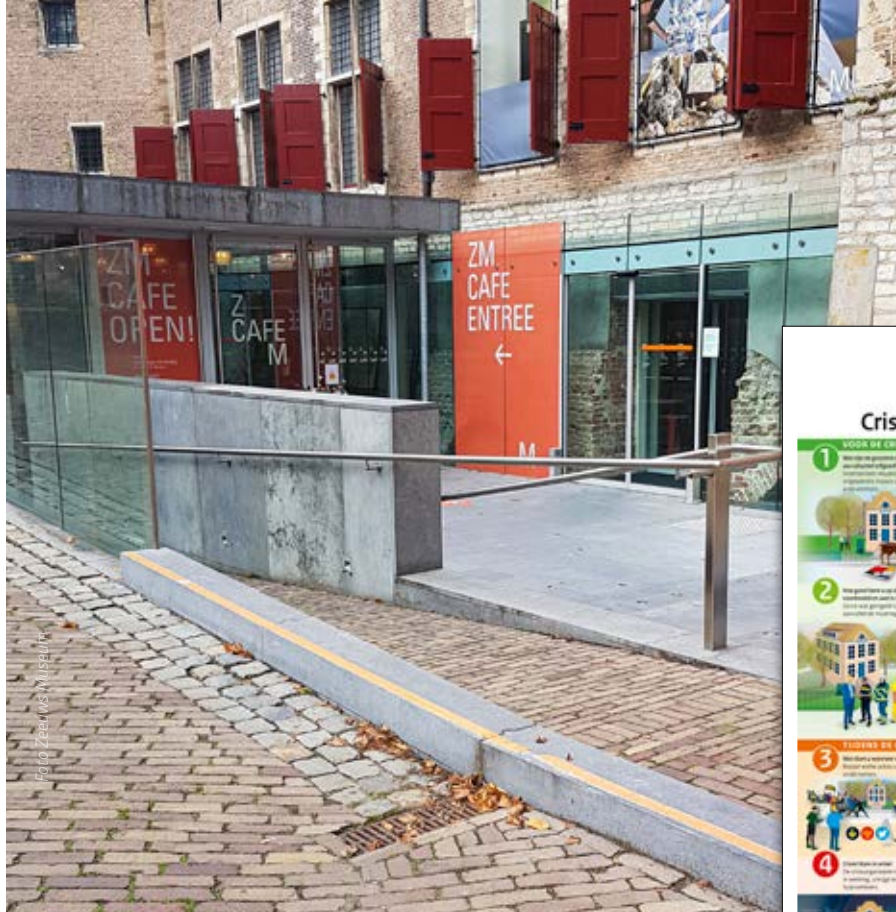
Je bent dé specialist Veilig Erfgoed bij de RCE, wie kan bij jou aankloppen voor informatie of hulp?

'Iedereen. De RCE is er voor alle erfgoedinstellingen, dus zeker ook voor musea, groot én klein. Mijn advies is: kijk eerst even op onze website, daar kun je veel tips vinden. Musea mogen me ook bellen voor advies. Ik ben niet technisch, maar ik kan je wel doorverwijzen. Daarnaast werken we als RCE goed samen met het LCM, het landelijk netwerk van museumconsulenten, en ook met FARO, de Vlaamse museumorganisatie.'

'De kern van mijn werk is erfgoedinstellingen helpen om zich zo te organiseren dat ze op alle risico's zijn voorbereid. Je kunt het als instelling doen, maar vaak is het effectiever om het met meerdere organisaties te doen. Een goed voorbeeld is het Haags Preventie Netwerk, een samenwerkingsverband waarin conservatoren, collectiebeheerders en veiligheidscoördinatoren van ruim twintig musea

Regels op de werkplaats bij de restauratie van Huize Warmond in 2019

Het Zeeuws Museum in Middelburg. Een extra drempel (met gele lijn) zorgt ervoor dat het regenwater niet naar binnen kan stromen bij een hevige regenbui.

De Crisisposter van het RCE

Foto RCE

en erfgoedinstellingen samenwerken, kennis delen en ook elkaar helpen bij een calamiteit. Ik ben best trots dat ik ook aan de wieg van dit netwerk stond. Ik zie het als een van mijn taken om samenwerking op het gebied van veiligheid te initiëren en ondersteunen.'

'Daarnaast blijft bewustwording een belangrijke taak. We hebben recent, samen met de Nationale Unesco en Blue Shield Nederland, een crisisposter gemaakt voor musea en archieven: *Crisisbewust worden, zijn en doen in vijf stappen*. Hoe richt ik mijn organisatie zo in dat we crisisbestendig zijn? Wat heb ik daarvoor nodig? Van crisisbewust worden naar crisisbestendig zijn in vijf stappen: inventariseren, preventie, dreiging, respons, na de crisis.'

POLITIE EN BRANDWEER? GEEF GRATIS TOEGANG

Je doet dit werk nu bijna twintig jaar. Is er veel veranderd?

'We hebben de afgelopen twintig jaar flinke stappen gezet. Musea en andere erfgoedinstellingen zijn veiliger geworden, ze zijn zich beter bewust van de gevaren. Maar ik hoor ook van de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed (nvdr: voorheen Erfgoedinspectie) dat de aanpak vaak nog te fragmentarisch is. De Inspectie toetst de rijkscollectiebeheerders, veelal grote musea. Als de aanpak bij deze musea al fragmentarisch is, hoe zit het dan bij de kleinere instellingen? Veiligheidszorg dient bij voorkeur in samenhang te worden georganiseerd. Het moet planmatig worden aangepakt en heeft structureel aandacht nodig. Ik probeer dit te ondersteunen door het aanbieden van informatie, maar ook door het faciliteren van netwerken en door erfgoedinstellingen en hulpdiensten met elkaar

in verbinding te brengen. Ik ben steeds meer de schakel tussen de brandweer, de politie en het museale veld in de veiligheidsregio's geworden. En ze weten mij ook te vinden, gelukkig.'

Heb je nog een ultieme tip?

'Als ik maar één tip mag geven, dan is het dat je moet zorgen dat de hulpdiensten in jouw regio jou en je museum kennen.'

'Als ik maar één tip mag geven, dan is het dat je moet zorgen dat de hulpdiensten in jouw regio jou en je museum kennen. Leg contact met de politie en de brandweer, loop eens met ze door je gebouw, laat zien wat je in huis hebt

en hoe waardevol je collectie is. Ga ook eens bij hen op bezoek en wissel contactgegevens, inclusief telefoonnummers, uit. Vraag de hulpdiensten om ondersteuning en advies, en geef hun je calamiteitenplan. Wees duidelijk en realistisch in wat je van elkaar verwacht. Beseft dat cultureel erfgoed niet hoog op het prioriteitenlijstje van de brandweer en de politie staat. Wees daarom gul en geef hulpverleners in hun vrije tijd gratis toegang tot je museum of archief. Check de crisisbewust-poster: die geeft veel tips voor een goede samenwerking tussen erfgoedbeheerders en hulpdiensten.'

CHECK!

Renate van Leijen, specialist veilig erfgoed RCE, email: r.van.leijen@cultureelerfgoed.nl

Veel informatie staat op de website van Rijksdienst Cultureel Erfgoed
waterbewust worden: <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/veilig-erfgoed/veiligheidszorg/wateroverlast>
brandbewust worden: www.cultureelerfgoed.nl/brandveiligheid
crisisbewust worden: www.cultureelerfgoed.nl/crisisbewust
veilig erfgoed: www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/veilig-erfgoed

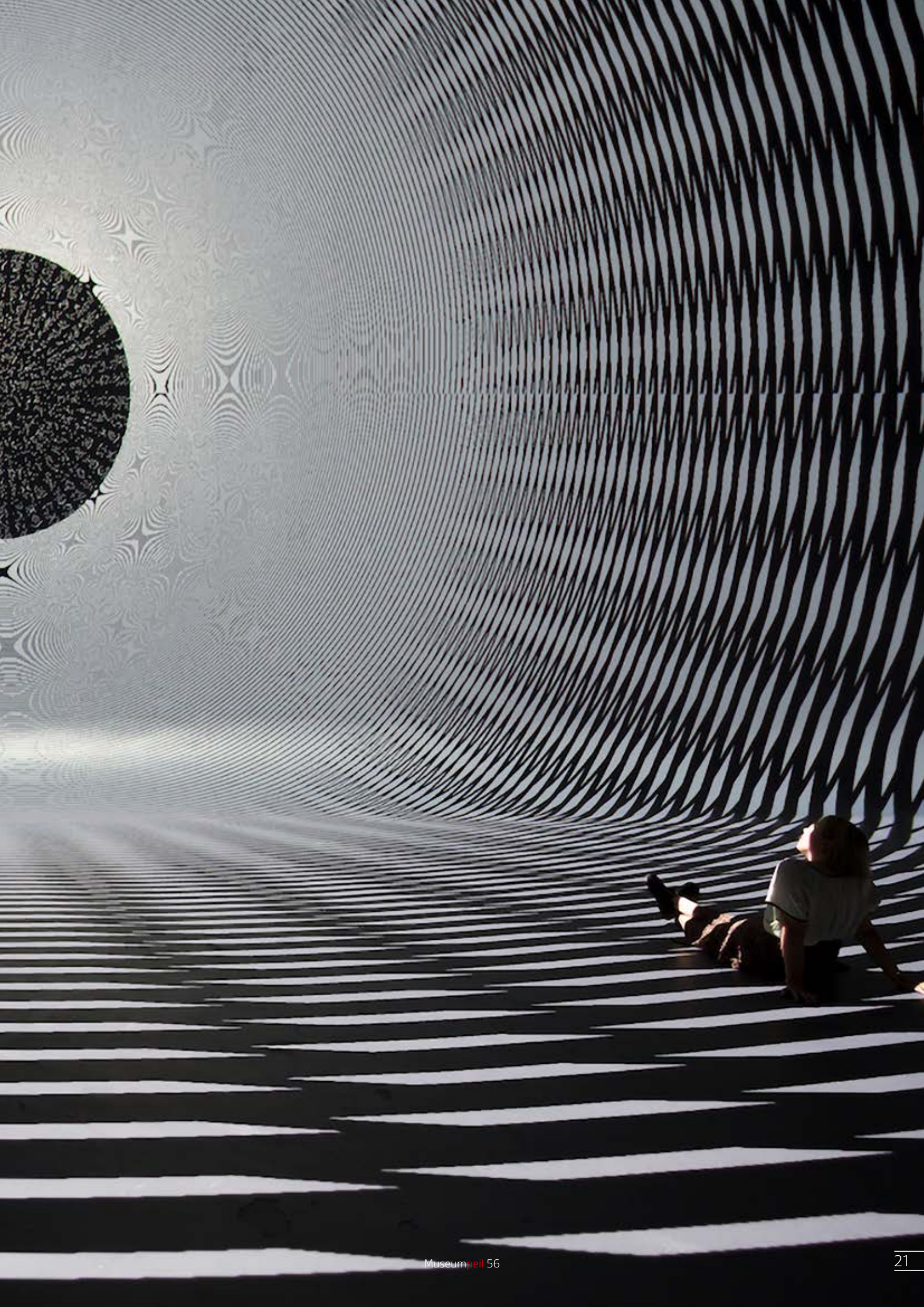
Haags Preventie Netwerk: <https://haagspreventienetwerk.nl>
Museumconsulenten(LCM): <https://museumconsulenten.nl>
Voor Vlaanderen: <https://faro.be/kennis/calamiteitenplan>

Recent verschenen: Veiligheidszorg rijkscollectie geborgd? <https://www.inspectie-oe.nl/actueel/nieuws/2020/03/12/rapport-veiligheidszorg-rijkscollectie-geborgd>

INGEZOOMD

'Museumpeil' steunt graag nieuwe musea. Daarom deze spread. In augustus 2020 ging in Amsterdam-Noord Nxt Museum open, Nederlands eerste museum dat is toegewijd aan mediakunst. Je wordt er met al je zintuigen ondergedompeld in grootschalige kunstinstallaties en performances. Die zijn het resultaat van samenwerkingen tussen kunstenaars, ontwerpers, technologen, wetenschappers en muzikanten. Reflectie op de eigen tijd en op de tijd die komt: dat is de missie.

Uit de openingsexpo: Dimensional Sampling #1 door Yuxi Cao (James). Foto Peter Tijhuis

Afhankelijk van één persoon

ICT: de risico's voor een klein museum

Het Industrieel Smalspoor Museum werd opgericht in 1984 en beslaat maar liefst 6 hectare, met daarop twee rijksmonumenten. Het museum ontving 8000 bezoekers in 2019 en is volledig afhankelijk van vrijwilligers, zowel voor het dagelijks functioneren als bestuurlijk. Bestuurssecretaris Rudy Hanenbergh vertelde *Museumpeil* over de ICT van het museum: wat zijn de risico's? – Hilde van den Berg

Dat is er vooral één: het museum is afhankelijk van één vrijwilliger die een achtergrond heeft als programmeur. Zoals wel vaker gebeurt bij musea, is hij er per toeval terechtgekomen, via het netwerk van het museum. Hij ontwikkelde onder andere een digitale omgeving voor de vrijwilligers en is momenteel bezig met de ontwikkeling van een nieuw collectiebeheersysteem speciaal voor het museum. Voor veel musea ligt de mogelijkheid om de benodigde ICT-middelen aan te schaffen of software te laten ontwikkelen buiten hun bereik, maar dankzij hun vrijwilliger kan het Industrieel Smalspoor Museum grote stappen maken.

GROOT GAT

Het museum is zich goed bewust van het risico, aldus bestuurssecretaris Hanenbergh. De vrijwilliger in kwestie is de enige binnen de organisatie die de kennis en kunde heeft om met de digitale infrastructuur om te gaan. Als hij wegvalt ontstaat er een gat binnen de organisatie en komen de digitale ontwikkelingen stil te liggen. Om in dat geval grote schade te voorkomen hebben ze wel een aantal preventieve maatregelen genomen. Zo ligt de hosting

van de website bij een extern bedrijf, waardoor de website niet plotseling zal verdwijnen, en worden er altijd back-ups gemaakt van alle bestanden. Bovendien wordt de publiekswa website van het museum bij dezelfde partij gehost als de medewerkerswebsite. De technisch beheerder van de publiekswa website is bekend met de medewerkerswebsite en kan zodoende de eerste nood opvangen.

Daarnaast is al het programmeerwerk verricht in een gangbare programmeertaal met veel aanwijzingen en commentaar, zodat een andere programmeur het zou kunnen begrijpen en oppakken. Op die manier voorkomt het museum de ergste scenario's en kunnen taken zoals de collectieregistratie door blijven gaan.

Ondanks het risico is dit momenteel het meest gunstige scenario voor het Industrieel Smalspoor Museum. Een betaalde kracht inhuren om de ICT-zaken te regelen is niet mogelijk en is ook geen prioriteit. Als ze de mogelijkheid zouden krijgen om iemand in dienst te nemen, zouden ze in de eerste plaats kiezen voor een manager voor de dagelijkse gang van zaken, aldus Hanenbergh.

NETWERK EN DESKUNDIGHEIDS-BEVORDERING

Musea die hun ICT-processen en de omgang ermee willen verbeteren hebben meerdere opties, waaronder de inhuur van betaalde krachten, de werving van gespecialiseerde vrijwilligers of deskundigheidsbevordering van de huidige vrijwilligers. Maar de opties zijn niet voor alle musea even toegankelijk. Zo is de verbetering van de ICT in de meeste gevallen geen project met een einddatum, maar een systeem dat voortdurend moet worden onderhouden. Dit resulteert in blijvende kosten, waar binnen de organisatie genoeg financiële ruimte voor moet zijn. Het werven van vrijwilligers voor ICT-specifieke taken is ook niet altijd makkelijk, omdat de meeste vrijwilligers op hogere leeftijd zijn en er minder ervaring mee hebben opgedaan. Hoewel tegenwoordig de ICT'ers van het eerste uur ook met pensioen gaan. Dat biedt juist weer kansen.

Daarnaast is het ook mogelijk om huidige vrijwilligers intern op te leiden, bijvoorbeeld in basiscomputervaardigheden of de digitale registratie van de collectie. Voor Nederlandse musea die (grotendeels) bestaan uit vrijwilligers is er vanuit het Fonds voor Cultuurparticipatie een subsidieregeling voor dit soort deskundigheidsbevordering. Op die manier kunnen ook kleinere musea hun vrijwilligers ontwikkelingsmogelijkheden bieden.

Voor het Industrieel Smalspoor Museum is het uiteindelijk hun netwerk geweest waar ze de oplossing hebben gevonden, in de persoon van een vrijwilliger. Met name voor musea die afhankelijk zijn van vrijwilligers, kan het dus waardevol zijn actieve stappen te ondernemen om hun netwerk te vergroten. En aan hun ICT te werken.

Het Industrieel Smalspoor Museum in werking

Opgepast: renovatie

Het verhaal van het AfricaMuseum!

In december 2013 sloot het AfricaMuseum in Tervuren de deuren voor een grondige renovatie die vijf jaar heeft geduurd. De afdeling Collectiebeheer stond mee in voor de museuminrichting en de installatie van de objecten. Dat werd een pad vol uitdagingen en gevaren, leermomenten en triomfen. Een kort relaas van een intens parcours naar een museum van de 21ste eeuw! – Siska Genbrugge, celhoofd Restauratie, en Marieke Van Es, restauratrice

We beginnen met een besluit: al in de ontwerpfase van een renovatieproject vallen er beslissingen met gevolgen voor de veiligheid van de objecten. Besluit: collectiebeheerders moeten van bij het begin hun plaats aan de onderhandelingstafel

'Collectiebeheerders streven naar een Rolls Royce-omgeving voor objecten. Om aan het eind een degelijke gezinswagen te krijgen.'

opeisen. Zij spelen een sleutelrol om de risico's tijdig te identificeren en te onderhandelen over mogelijke aanpassingen voor een veilig behoud. Collectiebeheerders streven naar een Rolls Royce-omgeving voor objecten. Om aan het eind een degelijke gezinswagen te krijgen.

EEN GOEDE VOORBEREIDING IS HET HALVE WERK

Een eerste uitdaging op de weg naar een veilig tentoongesteld object is, je raadt het nooit, het budget. In een ideale wereld staat elk collectiestuk in een inerte, luchtdichte vitrine met UV-werend en ontspiegeld glas en een stabiel klimaat. In realiteit is zo'n opstelling onbetaalbaar. Keuzes dringen zich op. De collectiebeheerder analyseert de geselecteerde objecten en stelt een ranking op van de gevaren die een bepaalde collectie loopt: diefstal, schadelijk licht, fluctuaties in vochtigheid, stof, zure gassen enz. Als de museuminrichting niet

Een nkisi in zijn kist klaar voor transport

kan voldoen aan de basisvoorwaarden voor een veilige tentoonstelling, moet de restaurator onderhandelen om het object niet te aanvaarden wegens te fragiel. Zo werd in het AfricaMuseum een grote mand met glaskralen met glaziekte niet geselecteerd omdat een stabiel klimaat niet gewaarborgd kon worden

in de geplande verouderde en beschermde vitrine. Geld 'verdamp't zeer snel tijdens een renovatie. Scenografen en projectcoördinatoren moet je daarom consequent wijzen op de noodzakelijke investeringen in materiaal en mankracht voor een succesvolle installatie. Zo vroeg mogelijk onderhandelen en akkoorden op papier vastleggen is dan ook belangrijk.

Testopstelling van een vitrine in de zaal Lange Geschiedenis samen met de socleurs van Etoile Mécanique

BOTSENDE FUNCTIES EN TE VEEL LICHT

Uitdaging twee, inherent aan de soms contradictorische museale kerntaken: het tentoonstellen van objecten in de beste omstandigheden is slechts één aspect naast de vele educatieve en recreatieve functies. Het is vaak zoeken naar compromissen om het museum als bruisende, levendige plek met recepties

'Zo vroeg mogelijk onderhandelen en akkoorden op papier vastleggen is dan ook belangrijk.'

(eten en drank!), open deuren naar het park (insecten!), spelende kinderen, muziek en dans (trillingen!) te verzoenen met het bewaren van cultureel erfgoed. Vaak stelt men dat bezoekers een object het best kunnen ervaren door het te observeren met veel licht, en het te voelen en ruiken zonder vitrine. Dit staat lijnrecht tegenover de basisprincipes van het behoud en het beheer van het fysieke object.

Na veel onderhandelen werd in het AfricaMuseum het principe gehanteerd om etnografische en historische collectiestukken onder vitrine te plaatsen, met uitzondering van de hele grote stukken, zoals een 22,5 meter

lange prauw, een reuzegrote fuik en de spleettrommels in de trommeltoren.

Het AfricaMuseum is een licht museum, met zo veel mogelijk natuurlijk daglicht. Die keuze heeft grote consequenties voor het tentoonstellen van objecten, documenten en teksten. Om objecten in het spotlicht te plaatsen ga je namelijk zeer snel boven 150 lux, wat nefast is voor lichtgevoelige objecten. Alle tentoongestelde papieren documenten en foto's zijn daarom facsimile's. Het gebrek aan interactie met objecten door de fysieke barrière wordt gecompenseerd door hands-on objecten. En door dynamische multimedia op schermen in vitrines. Maar... schermen geven warmte af, wat nadelig kan zijn voor de objecten. Ook hier geldt: om zo dicht mogelijk bij de 'inerte vitrine' te komen is het aan te raden op voorhand goede afspraken op papier te zetten met de scenograaf, graficus en vitrinebouwer. Zo garandeer je het gebruik van 'objectveilige' materialen: de juiste lijm, geteste materialen enz.

TRACK EN VERPAK GOED

Het ontwikkelen van de verhaallijn gebeurt simultaan met de strenge selectie van objecten, vaak in wisselwerking. Bij dit proces worden objecten regelmatig gemanipuleerd: ze verhuizen voor onderzoek van het depot naar het restauratielabo, naar de fotostudio en weer terug naar het depot. Niet alleen fysiek manipuleren vormt een risico, ook elke verplaatsing brengt risico's met zich mee: het is van cruciaal belang om de exacte locatie van de objecten steeds te registreren in één database, The Museum System (TMS), zodat je het overzicht houdt: welk object is waar? Dit blijft een risico tot de objecten veilig en wel in de vitrine staan. Het AfricaMuseum besliste aan de start van het renovatieproject een database te creëren waarin elk object en dier naast het originele inventarisnummer een nieuw nummer kreeg. Twee nummers, dat bleek geen goede methode. Het zorgde voor verwarring en veel extra administratief werk.

Als de definitieve selectie vastligt en eventuele conservatiebehandelingen zijn uitgevoerd, worden de objecten klaargemaakt voor transport naar het museumgebouw. Hoe kort zo'n

verplaatsing ook is, alles moet goed verpakt worden. Bij het uitpakken is het zaak om na te gaan of de kist echt leeg is, zeker als ze twee lagen met objecten heeft. Zo vermijd je een korte zoektocht naar 'tijdelijk vermiste' objecten, wat ons een enkele keer overkomen is. Onnodig te zeggen dat de indicatie van de objecten aan de buitenkant van de kisten essentieel is.

LEVENSPREDDENDE POST-ITS

De installatie van de objecten in hun vitrines is het orgelpunt van het hele renovatieproces. Al snel werd voor ons, collectiebeheerders, duidelijk dat een flexibele houding cruciaal is en dat anticipatie en planning goed zijn, als ze niet te gedetailleerd zijn en niet te ver vooruitlopen. Je moet kunnen inspelen op veranderingen in de algemene planning.

Een van de grootste uitdagingen was het combineren van de plaatsing van kwetsbare museale objecten, de tijdsdruk en een zeer klein installatieteam. De geplande vijf maanden – al erg krap – werden door vertraging in de productie ingekort tot vier maanden. Op dat moment word je als installatieteam op de proef gesteld: een planning die continu wordt bijgesteld, een taakverdeling die verschuift, lange werkdagen en ad hoc-beslissingen. Hoe houd je dit vol zonder oververmoeid te worden? Eerlijk: niet. Die moeheid komt er onvermijdelijk en met de vermoeidheid komen fouten. Om zo weinig mogelijk steken te laten vallen is een goed team noodzakelijk. We leerden al snel dat je als team bergen kunt verzetten (in ons geval ook: een nijlpaard). Het gezamenlijke middagmaal werd het algemene rustpunt van de dag en bleek de beste manier om even de pauzeknop in te drukken en de vermoeidheid onder controle te houden.

Stress en oververmoeidheid leiden tot rare hersenkronkels en gaten in het geheugen. Er zijn manieren om deze kleine frustraties en paniekaanvallen te vermijden. Vaste routines en vaste plaatsen voor het materiaal bijvoorbeeld: alle objecten die nog een behandeling moeten krijgen op een specifieke tafel, karretjes met materiaal 's avonds naar een vaste locatie enz. En dagelijks 15 opruiminuten kunnen veel leed vermijden. Post-its als extern geheugen waren 'levensreddend' voor ons. Noteer opmerkingen, afmetingen enz. op een post-it en plak die achter op je telefoon. Ook voor objecten is het handig om zoveel mogelijk informatie bij het object te bewaren, op een papier of, opnieuw, een post-it. Lijsten met objecten en hun annotaties gaan snel verloren. Foto's als back-up (die je kunt delen via Whatsapp) zijn geen overbodige luxe.

STRETCHOEFENINGEN EN CHOCOLADE

Door vertraging in de productie van grafiek en verlichting werden objecten soms

Een laatste opmeting van de sculpturen voor het beeldendepot

vitrine, een onverwachte breuk in een stuk keramiek, een gebroken vogelpoot. Positief blijven en oplossingsgericht denken zijn dan je beste vrienden. Net als stretchoefeningen en chocolade!

LET THE SHOW BEGIN AND GO ON

In de week voor de opening werd de nieuwe tentoonstelling zo goed als helemaal geïnstalleerd. Iedereen werkte enthousiast de klok rond met de eindmeet in zicht. En dan komt natuurlijk Murphy: de middag voor de opening, tijdens het middagmaal, liep het waterreservoir voor het brandblussysteem over en stond de hele nieuwe ondergrondse gang blank met 5 cm water. De technische dienst en de schoonmaakkploeg hebben tot diep in de nacht gewerkt om de gang te drogen. Wonder boven wonder was enkele weken voordien beslist om de grote prauw nog niet op de geplande lage sokkel te plaatsen, waardoor hij gespaard bleef van waterschade. Op de ochtend van 8 december was er, behalve een iets vochtiger klimaat, nog weinig te merken van het kleine drama 12 uur voordien.

TWEE JAAR LATER

Het museum heeft de eerste twee jaar goed doorstaan. Er zijn enkele technische mankementen, zoals het loskomen van enkele tekstpanelen, vallende magnetische spotjes (gelukkig nog aan een kabel) en klimaatsystemen die af en toe op hol slaan. En de ge-centraliseerde zonnewering- en verlichtings-systemen leidden een tijd een eigen leven maar zijn uiteindelijk getemd geraakt. Ook bezoekers laten hun sporen na: kauwgom, vingerafdrukken, krassen en heel af en toe schade aan objecten in vrije opstelling. Het blijft een wekelijkse taak om de objecten in de vaste opstelling te verzorgen.

Een kleine twee jaar na de opening kijken we met trots en ook wel met heimwee terug naar de hectische renovatieperiode. De intense ervaring heeft ons kleine team omgevormd tot een hechte ploeg, klaar voor een nieuwe uitdaging: de herinrichting en verbetering van de depots.

geïnstalleerd vóór de grafiek en het licht. Bij restauratoren gaan dan alle alarmbellen af, want dit is allesbehalve de correcte volgorde. Op dat moment zoek je een compromis. Je bent je bewust van de gevaren die dit met zich meebrengt en je anticipeert door het plaatsingsproces zeer nauwgezet te begeleiden.

'Na de renovatie werd duidelijk dat de Whatsapp nog een derde functie heeft: digitaal dagboek en archief van de installatie.'

Goede en efficiënte communicatie is heel belangrijk bij zo'n groot project. Het intensieve gebruik van nieuwe communicatiemiddelen, zoals Whatsapp, OneDrive en WeTransfer, bleek de oplossing voor snelle communicatie tussen socleurs, restauratoren, ontwerpers en wetenschappers. Hierin ging letterlijk alles heen en weer: van foto's van de positionering van objecten in de vitrine,

soclage-voorstellen tot verjaardagswensen en foto's van de bake-off. De Whatsapp-communicatie fungeerde ook als extern geheugen. Hoe stond dat object alweer in de vitrine? Wat waren de afmetingen? Wanneer had ik met die persoon afgesproken? Het antwoord: even scrollen in de berichten. Na de renovatie werd duidelijk dat de Whatsapp nog een derde functie heeft: digitaal dagboek en archief van de installatie. De gesprekken en foto's uit de app geven de tijdslijn van de renovatie weer, inclusief actiefoto's die je anders altijd vergeet te maken.

En dan zijn er nog de diverse kleinere uitdagingen. De vrachtwagen die niet altijd beschikbaar is op het goede moment. Werkmannen van externe bedrijven met een eigen planning die botst met installatieschema's. Externe werknemers die de museale context niet gewoon zijn en met wie de communicatie soms moeilijk loopt door het gebrek aan een gemeenschappelijke taal. Ook objecten werken soms tegen: een vooraf bepaalde compositie past niet in de

Siska Genbrugge

Marieke Van Es

Brussel herontdekt zijn vlaggen

Museum van de Stad Brussel - Broodhuis

Het Museum van de Stad Brussel – Broodhuis had van bij de oprichting in 1887 als opdracht een collectie aan te leggen om de geschiedenis van de stad te ontsluiten. Die groeide zeer snel, maar een goede bewaring was geen sinecure, wat soms tot precaire situaties leidde. Sinds een aantal jaar wordt de museumcollectie gefaseerd onder handen genomen met het oog op een veilige toekomst. Of hoe collectiebeheer een speerpunt is geworden.

– Bernice Brigou, textielrestaurator en collectiemedewerker, en Marieke De Baerdemaeker, conservator

De uitdijende collectie – momenteel ongeveer 12.000 stukken – stelde de museuminfrastructuur op de proef. Het gebouw werd van kelder tot zolder zo optimaal mogelijk benut, maar de depotruimtes raakten zo verzadigd dat sommige collectiestukken bijna 'verdronken' in de veelheid. Bij gebrek aan mensen en middelen was bewaring een probleem.

OUD ZORGENKIND

In 2015 besloot de nieuwe museumleiding dat collectiebeheer voortaan het speerpunt van het museum zou worden. Door het hoge tempo waarin tijdelijke tentoonstellingen werden georganiseerd, was dat wat naar de achtergrond verschoven. De eerste collectie die grondig werd geïnventariseerd en geconditioneerd, was de verzameling Brusselse wandtapijten. Daarna volgden de kostuums van Manneken Pis, de schilderijen, keramiek en porselein, het meubilair, beelden, gravures en tekeningen. En in 2019-2020 was een oud zorgenkind aan de beurt: de vlaggencollectie.

Midden jaren 1980 werd die verpakt in craftpapier en bubbelpastic, maar een tiental jaren geleden stelden we een grote mottenuitbraak vast. Er moest snel worden gehandeld: de zwaarst getroffen en meest kwetsbare stukken werden geëvacueerd, behandeld en waar nodig beperkt gerestaureerd en opnieuw verpakt. Een tachtigtal vlaggen en vaandels bleef in het museum, in een slechte toestand: bestoft, beschadigd (door scheuren en verlies van materiaal) en grotendeels nooit geïnventariseerd. In de museumreserves in de kelder werd een tijdelijk atelier ingericht en als nieuw aangeworven textielrestauratrice zette Bernice Brigou zich aan een systematische behandeling van de collectie.

BEHOUD VERZEKERD

De noodinterventie verliep in fasen. Eerst maakten we de rekken leeg, pakten we alles uit en bekeken het geheel een eerste keer. Dat leidde tot een eerste identificatie en controle van de toestand. Wegens plaatsgebrek konden we dit alleen doen in de tentoonstellingszalen en op de vaste sluitingsdag. Op basis daarvan

De vlag 'La prévoyance des pêcheurs à la ligne' in de verpakking uit de jaren 1980 en na reiniging

kon de werklast worden ingeschat en de verdere planning opgemaakt.

In de tweede fase werd oppervlaktestof verwijderd met een museumstofzuiger en documenteerden we de collectie uitgebreid. Inventarisfiches werden opgemaakt of vervolledigd. De stukken werden beschreven, voorzien van een conditierapport en opnieuw verpakt. De rijk gedecoreerde vlaggen en vaandels, vaak in fluweel met stulpborduurwerk in goud- en zilverdraad, en de zeer kwetsbare vlaggen in zijde werden per twee opgeborgen in op maat gemaakte dozen van hoogwaardig zuurvrij karton. Tussen de stukken kwam elke keer een buffer van zuurvrij zijdepapier en polyethyleenschuim-folie (Articel). Eventuele vaste onderdelen van een vlag of vaandel, zoals een roede of vaandelstok, werden ondersteund met museumschuim en met katoenlint gefixeerd op een plaat van zuurvrij karton. Zo voorkom je dat ze verschuiven of spanning veroorzaken op het textiel.

Vlakke vlaggen zonder borduurwerk of incrustaties werden, als hun toestand het toeliet, opgerold op EPS-rollen met brede diameter en voorzien van een Tyvek hoes. De rollen werden in dozen van hoogwaardig zuurvrij karton geplaatst, gedragen door op maat gemaakte steunen van museumschuim. Tegelijkertijd werden de afzonderlijke accessoires behandeld:

Foto's Julien Bohain en Bernice Brigou, Museum van de Stad Brussel – Broodhuis

vlaggenstokken van beschilderd hout, vergulde vlaggentoppen, medailledragers (met medailles), koorden met kwasten in gouddraad en strikken van zijde. Deze objecten werden volgens dezelfde methodiek gedocumenteerd, geïnventariseerd en geconditioneerd.

GROET AAN DE VLAG

Dankzij dit traject is het fysieke behoud van deze deelcollectie verzekerd. Doordat ze zorgvuldig geïnventariseerd en gefotografeerd is, kan het museum ze binnenkort ook ontsluiten in de online-inventaris en wordt een 'verloren' stukje Brusselse geschiedenis opnieuw toegankelijk gemaakt voor onderzoekers, collega's en het brede publiek. Zij kunnen onze vlaggen weer komen groeten!

Bernice Brigou

Marieke De Baerdemaeker

Erfgoeddepot Depotye bij Ieper

Erfgoeddepot Trezor bij Kortrijk

Bewaarklimaat op maat

Vlaamse erfgoeddepots naar Deens model

In West-Vlaanderen zijn sinds enkele jaren twee nieuw gebouwde regionale erfgoeddepots in werking: erfgoeddepot DEPOTYE bij Ieper sinds december 2017 en regionaal erfgoeddepot Trezor bij Kortrijk sinds april 2018. De codewoorden: veilig én energiezuinig. Hoe bereik je dat? – Wouter Lammens, adviseur Lokaal en Regionaal Erfgoed | Behoud en Beheer bij FARO

De twee nieuwe depotgebouwen zijn het resultaat van een unieke samenwerking tussen de stad en de ruimere regio, met de steun van het provinciebestuur West-Vlaanderen en de Vlaamse overheid. Deze overheden koppelden de aanslepende nood aan betere opslagfaciliteiten voor de stedelijke collecties van Ieper en Kortrijk aan een betere bewaring van het erfgoed uit de regio. De erfgoedcellen CO7 (zuidelijke Westhoek) en Erfgoedcel Zuidwest (Zuid-West-Vlaanderen) maakten de brug naar deze regionale erfgoedspelers.

SCHOMMELEN, MET MATE

Vanaf de planningsfase stond in beide dossiers energiezuinigheid hoog op de agenda, maar zonder in te boeten aan een veilig bewaarklimaat voor de erfgoedcollecties. De projectteams zagen – samen met FARO en de provincie – potentieel in enkele buitenlandse depots die waren opgetrokken volgens het 'Denemarkenmodel'. Dat steunt op twee vaststellingen: de groeiende consensus dat binnen een veilig bewaarklimaat voor erfgoedcollecties de temperatuur doorgaans meer mag schommelen dan de luchtvochtigheid. En de technologische vooruitgang bij het optrekken van hoogwaardig geïsoleerde en luchtdichte gebouwen.

Een depot naar Deens model combineert een luchtdichte gebouwisolatie met een niet-geïsoleerde vloerplaat. Daardoor werkt de bodem onder het gebouw als temperatuurregulator: in de zomer koelt die de lucht in het depot af en in de winter warmt hij de lucht weer op. Dat levert een veilige temperatuur op en maakt koelen of verwarmen met dure en energieverslindende klimaatinstallaties overbodig. De luchtvochtigheid houdt men binnen veilige marges met ontvochtigers.

Terwijl de ontwerpers de theorie in de praktijk omzetten, bepaalden de collectiebeheerders welke objecten welk bewaarklimaat vereisten. Beide processen werden ondersteund door computersimulaties van de toekomstige klimaathuishouding in het depot. Voor DEPOTYE koos men uiteindelijk voor één type bewaarklimaat in het volledige depot, uitgezonderd in de koelcel en de metaalruimte. In Trezor werd na een gelijkaardige oefening geopteerd voor verschillende klimaatzones, afgestemd op bepaalde deelcollecties. Een belangrijk luik van het depot is dus volgens het Denemarkenmodel gerealiseerd, voor andere delen geldt een strikter bewaarklimaat.

DOEL BEREIKT?

Nu de nieuwe depots enkele jaren in gebruik zijn, rijst de vraag of de vooropgestelde doelen worden bereikt. De eerste vaststellingen zijn alvast positief: beide depots voldoen volledig als veilige bewaarplaats van de stedelijke en regionale erfgoedcollecties. In Ieper stelde men vast dat na het inhuizen van de collecties het gewenste bewaarklimaat sneller werd bereikt dan verwacht. De voortdurend opgevolgde temperatuur en luchtvochtigheid halen op de gelijkvloerse verdieping de gesimuleerde waarden. Hogerop in het depot blijkt het iets warmer, maar nog steeds binnen veilige parameters. In de metaalruimte, die als een 'box-in-box' fungeert, werd een extra ontvochtiger toegevoegd om te allen tijde correcte luchtvochtigheid te garanderen.

Trezor liet zich voor de monitoring van de klimaathuishouding tot aan de oplevering van het depot bijstaan door een extern ingenieursbureau. Nu volgen de collectiebeheerders de temperatuur en de relatieve vochtigheid zelf op aan de hand van een softwaresysteem. Dat wordt dagelijks gecontroleerd en daarnaast ontvangt men ook meldingen wanneer de gemeten waardes afwijken van de vooraf bepaalde norm. Zo kan men tijdig ingrijpen bij problemen. Maar momenteel presteert het gebouw naar verwachting.

De verwachting is dat de erfgoeddepots twee tot drie jaar na de ingebruikname een evenwicht bereiken met hun omgeving, waarbij de bufferende werking van de bodem ervoor zorgt dat het energiebesparende potentieel van de infrastructuur volledig wordt benut.

Wouter Lammens

Over DEPOTYE en Trezor is een depotfiche inclusief contactgegevens beschikbaar op **Erfgoedwijzer.be**
<https://faro.be/kennis/depotfiches/ieper-regionaal-erfgoeddepot-potyze-zuidelijke-westhoek-stad-iever-co7-erkend>
<https://faro.be/kennis/depotfiches/kortrijk-trezor-erfgoeddepot-voor-kortrijk-en-de-regio-zuid-west-vlaanderen>

MUSEUM ROTTERDAM IN GEVAAR

De gemeente Rotterdam wil Museum Rotterdam sluiten. Volgens wethouder Said Kasmi trekt het museum niet het aantal bezoekers dat je zou verwachten. De gemeente wil in een andere vorm op een nieuwe locatie opnieuw beginnen. Doorgaan is volgens wethouder Kasmi geen optie. 'Een kapitaalsvernietiging van ongeken- de omvang,' aldus directeur Paul van de Laar. Op 26 november wordt de definitieve beslissing door de gemeenteraad genomen.

Beheersbare risico's

Investeerders kijken naar de verhouding tussen risico en rendement. Musea kijken omgekeerd naar potentiële gevaren en kosten die verbonden zijn aan het reduceren van die gevaren. Het zich indekken tegen rampen, zoals de huidige coronacrisis, is echter ondoenlijk.

Zoals een hoger risico bij investeringen een hoger rendement moet opleveren, zo is het maximaal reduceren van risico's die een museum loopt in zijn bedrijfsvoering – het terugbrengen van gevaren – een in kosten oplopende exercitie. Om dat inzichtelijk te krijgen is het nuttig om bij elke investering in de reductie van risico's een kostenbatenanalyse te maken.

Als we kijken naar het beheer en behoud van de collecties, zijn de mogelijke gevaren die zich kunnen voordoen bij elk museum bekend. Ook de RCE draagt bij aan dat besef, met publicaties over risicomanagement. Een van de grotere kostenposten is de opslag van collecties in daartoe bestemde erfgoeddepots.

SAMEN BESPAREN

Slechts een klein aantal musea kan zich eigen geklimatiseerde en beveiligde depots veroorloven. Zowel in de archiefwereld als in museaal Nederland zijn er de afgelopen decennia diverse initiatieven geweest om tot gezamenlijke depots te komen. Veelal slagen dergelijke pogingen niet. Dat heeft te maken met verschillende financiers – gemeenten, provincies of het Rijk – en met de wens van veel collectiebeheerders om zo'n depot in de buurt van het eigen museum c.q. archief te hebben. Er zijn een paar in het oog springende uitzonderingen,

zoals het CCNL (Rijksmuseum, NOM, Paleis Het Loo en RCE), het Stadsdepot van Dordrecht en het Collectiecentrum Friesland met o.a. Fries Museum en Tresoar als twee van de vijf gebruikers. Het is zeer spijtig dat de niet-geslaagde initiatieven niet zijn doorgegaan: het is financieel zeer aantrekkelijk om een gezamenlijk depot te exploiteren. Schaalgrootte is hierbij de belangrijkste besparingsfactor.

VRIJ VAN AANBESTEDING

Een klein aantal marktpartijen kwam met alternatieven. Zo heeft WAD depots, een zusterbedrijf van Art & facts, in het vorige decennium voor verschillende provincies en musea een gezamenlijk depot als concept ontwikkeld en voorgelegd. In die tijd was het met name in de archiefwereld *not done* om samen te werken met een commerciële partij.

Ook worstelen overheidsinstellingen en in stichtingen geprivatiseerde musea met aanbestedingen. Het EYE Collectiecentrum is in 2014/2015 ontwikkeld door WAD depots en voor 25 jaar verhuurd aan het Filmmuseum, zonder aanbesteding. Het uitgangspunt in de wet is dat koop en huur van onroerend goed niet-aanbestedingsplichtig is. En door WAD ontwikkelde depotgebouwen worden als een soort *confectiepak* ontwikkeld en gebouwd, en zijn daarmee vrij van aanbesteding, zoals

ook de advocaten van de verschillende instellingen hebben kunnen vaststellen.

BEDRIJVENTERREINEN WORDEN ERFGOEDPARKEN

WAD depots heeft in 2017 mede de aanzet gegeven tot de ontwikkeling van het bedrijventerrein De Boeg in Oegstgeest, waar Art & facts drie geschakelde depots bouwt voor de verhuur. Het grootste zal worden verhuurd aan een Leids museum. Het middelste depot zal door Art & facts worden gebruikt, ook ten behoeve van Stichting MuseumDepotShop en Collectioneers.nl. Het kleinste depot zal worden verhuurd aan particulieren voor een bijzondere erfgoedcategorie: *classic cars*.

WAD depots is momenteel ook in gesprek met verschillende partijen voor het opzetten van een erfgoedpark op een te ontwikkelen bedrijventerrein langs de A4. WAD depots wil daar in samenwerking met Art & facts voor eigen gebruik en voor andere musea en erfgoedinstellingen diverse gebouwen ontwikkelen, zowel voor de langdurige opslag van erfgoederen als voor restauratieateliers en eventueel een kunsttransportbedrijf. Dergelijke trajecten hebben een zeer lange doorlooptijd.

Het voordeel van deze ontwikkeling door een marktpartij is dat de gebruikers, musea en andere erfgoedinstellingen niet de risico's lopen van een projectontwikkeling en dus ook geen hoofdpijndossiers hebben. Ook hebben musea geen investeringen te doen. Op het erfgoedpark aan de A44 is nog ruimte voor musea en archiefinstellingen.

Arjen Pels Rijcken
Art & facts.

'Ons verleden'

Over veranderende bewaar- en veiligheidsnormen – een gesprek

In de loop van de laatste halve eeuw zijn de inzichten en technieken inzake preventieve conservering en veiligheidszorg sterk geëvolueerd. *A trip down memorylane*, met twee collectiestukken als gids.

– Leon Smets, emeritus consulent en oud-redacteur van Museumpeil

Julius Caesar

Het is doodstil in het Gemeentelijk Museum. 'In het belang van de volksgezondheid is het museum voor onbepaalde tijd gesloten' is als boodschap op de deur geplakt. Sinds de lente heeft er geen bezoeker nog een voet gezet. Ook de afdeling *Ons Verleden* ligt er verlaten bij. Aan de muren hangen onder andere een op paneel geschilderd 17de-eeuws portret van Julius Caesar (JC) en een foto uit 1899 van de lokale industrieel Joseph P.M. van Droogenbroeck (VD).

VD: Waarschijnlijk weer geen mens te zien vandaag. 'k Vraag mij af hoe lang die sluiting nog gaat duren.

JC: Zolang het nodig zal zijn, zeker? En gisteren is de behoudsmedewerkster toch langs geweest, om de datalogger te checken en een blik te werpen op het plakvalletje in de vitrine met jouwarchiefstukken, kasboeken en andere spullen, Droogenbroeck.

VD: Het is van Droogenbroeck, met een kleine v, Joseph Prudent Maria van Droogenbroeck, import en groothandel in fournituren. En die 'andere spullen', Jules, dat zijn wel de kostbare stalen van mijn fournituren. Delicaat materiaal.

JC: 'k Neem het aan, **van** Droogenbroeck. Maar met permissie, je ziet er maar bleekjes uit vandaag.

VD: Pfff, al lang, Jules. Mijn portret heeft jarenlang in mijn toonzaal gehangen. Onomkeerbaar verbleekt, blijkt nu, niets aan te doen. En hier hang ik al meer dan een halve eeuw. De toestand werd er niet beter op. Men heeft na een tijd wel ingezien dat het lichtsterkte-niveau naar beneden moest en er werd onlangs zelfs uv-werende film op de vensters gekleefd. Maar ja, mijnheer Jules Cesar had meer licht nodig, de gangbare 50 lux was hem te weinig, hij moest meer in het zonnetje staan. Recent zijn ze mijn geval anders beginnen te bekijken en vroegen ze zich af: wat verdraagt die van Droogenbroeck nog vóór er verdere zichtbare schade zal

optreden? Gezien mijn gevorderde toestand blijft er nog weinig marge. Een streng licht-regime dringt zich op. Stel je voor: een van Droogenbroeck op regime zetten! Erger nog, men zou berekenen hoeveel lux-uren krediet mij kon worden toegekend. Een van Droogenbroeck die krediet moet opnemen! *Jamais de ma vie!* Men heeft dan beslist me weldra te vervangen door een mooie, grote reproductie en mij zorgvuldig op te bergen tussen zuurvrij zijdepapier, in een met wijnrood linnen overtrokken archiefdoos. Dat zint me meer. Wie mij wil ontmoeten, zal dat voortaan met het vereiste respect en dito witte handschoentjes moeten doen.

JC: Ik zal je nog missen, van Droogenbroeck. Je was duidelijk meer gewend aan luxe dan aan lux.

VD: Bespaar me je sarcasme, Jules. Jij ziet er trouwens ook weinig florissant uit.

JC: Ik verblijf nu ongeveer een eeuw in dit huis, en dat heeft me aanvankelijk weinig goed gedaan. Meer dan 250 jaar hing ik eerst in de studeerkamer van een rechtsgeleerde, samen met elf keizersportretten, ingewerkt in het wandbeshot. Het was er behoorlijk kil en vochtig, winter en zomer. Op een dag werd de boel verkocht en raakten we verspreid. Ik kwam in dit museum terecht. Ik hing nog maar pas te pronk of men besliste om centrale verwarming te plaatsen. Man, wat heb ik toen afgezien. Mijn rug trok krom, ik kreeg een barstende kop en hier en daar begon mijn vel af te pellen. Men wist niet goed wat met mijn kwalen aan te vangen, behalve wat oplappen. Ruim een halve eeuw geleden werd er gedicteerd dat je het binnenklimaat zo stabiel mogelijk moest houden: niet te vochtig, niet te droog en met nauwelijks schommeling. 55% was de norm, en als er wat werd van afgeweken, dan zéér traag, graag. In het museum hebben ze hemel en aarde verzet om aan die strikte eisen te voldoen. Er werden luchtbevochtigers aangesleept en met thermohygrografen hielden ze krampachtig in het oog hoe hoog de relatieve vochtigheid was in het midden van zaal Ons Verleden. Onder ons gezegd: dat gaf een wat verkeerd beeld, want mijn rug bleef koud en vochtig aanvoelen tegen deze buitenmuur. Men bleef de hele tijd gefixeerd op dat meettoestel. Geen mens die mij gevraagd heeft: 'Julius, hoe voelt u zich? Wat hebt u echt nodig, wat bent u al die eeuwen gewoon?' Toen er wat middelen ter beschikking kwamen – herinner je je, vroeger lukte dat nog voor musea – besliste men een centraal klimaatsysteem te installeren. Toen waren we pas echt in de aap gelogeerd. De morgen na de ingebruikname dreef het

Joseph P.M. van Droogenbroeck

water van de muren. De installatie was nooit uitgetest en stond te scherp afgesteld.

VD: Als de dag van gisteren! Mijn bedrijfsarchieven en furnituren-stalenboeken waren vochtig geworden. Van die dag af ben ik zelf beginnen te golven.

JC: Golven? Dat past toch bij uw status, van Droogenbroeck.

VD: Geen sarcasme, mijnheer Cesar, je weet wat ik bedoel: het is moeilijk om krullend papier nog te vlakken. Bovendien: enkele weken later stond er schimmel op mijn archieven en zaten er motten in mijn wollen stalen. Insecten hadden gaten en gangen gevretten in mijn kasboeken.

JC: Dat zijn dan de enigen die zich een inkkijje hebben kunnen verschaffen in je financiële soepzootje, van Droogenbroeck...

VD: Laat het, Jules, laat het! Het gevolg was dat mijn stalen en kasboeken voor een week de diepvriezer in moesten en mijn archieven een portie gammastraling moesten ondergaan. Ze zijn hier wel met hun tijd mee. Vroeger werden die kwalen met gifstoffen te lijf gegaan. Ik herinner me dat men in de tafelvitruine met mijn 'spullen', zoals jij ze noemt, een handvol mottenballen en blokjes Vaponastrip stopte. Dat bleek niet alleen weinig bevorderlijk voor de kleurstabiliteit van mijn staaltjes, maar toen een medewerkster de vitruine na maanden opende moest ze worden afgevoerd voor enkele dagen desinfectie. Gelukkig zijn er nu meer propere, mens- en milieuvriendelijke methoden, zoals diepvriezers of een verblijf in de stikstof tent, naargelang van de aantasting en de toestand van het materiaal.

JC: Ik weet er het mijne van, collega. Ik moet je trouwens iets bekennen: zover mijn geheugen reikt heb ik onderaan wat last van spint. Door mijn langdurig verblijf in een besloten vochtige omgeving was de houtworm zich in die regionen komen vestigen. In den beginne ging men die hier te lijf met toxische vloeistoffen die ze in de boorgangen injecteerden. Ik ben er even niet goed van geweest, net als mijn reddende engel zelf, die het nodig vond mijn hele achterkant dan maar met het goedje in te strijken. Sindsdien ben ik lange tijd wormvrij gebleven. Jaren later, toen mij de eer te beurt viel om als bruikleen naar een buitenlands museum te vertrekken, heeft men mij voor alle zekerheid en op verzoek van de leenvrager een kleine maand in een bubbel gestopt waarin men alle zuurstof uit de lucht heeft onttrokken. Een rustige tijd, ik werd er goed gesoigneerd.

VD: Ik hoor je niet klagen over bubbels, Jules. Blijkbaar de tijd van je leven.

JC: Inderdaad, maar dat heeft hen hier weer op andere ideeën gebracht. Het gerucht gaat dat ze mij in een eigen, hermetisch gesloten vitruine willen stoppen. Een climabox, meen ik opvangen te hebben. Nu jij naar je chique archiefdoos verhuist, Droogenbroeck, ben ik in zaal Ons Verleden zowat het meest fragiele object.

'Wij zijn het levende bewijs dat je onze eigen fysieke geschiedenis – hoe we in elkaar zitten, wat we al geleden hebben, wat we aankunnen – mee in rekening moet brengen om te kunnen omschrijven wat goed voor ons is.'

VD: Altijd nogal *difficile* geweest, niet, Jules?

JC: Zelf zit ik er niet om te vragen, maar als ze daarmee het energieslurpende klimaatsysteem enigszins of geheel buitenspel kunnen zetten, scheelt dat een deftige slok op de financiële borrel van het huis. En trouwens: blijkbaar wordt het in heel wat musea zowat standaard toegepast voor 'gevallen' zoals ik.

VD: Enfin, ze doen hier hun best. Kort voor de lockdown zag ik de hele staf nog rondrennen met werkbladen in hun handen, aangestuurd door een geüniformeerde brandweerman. Ze waren hun calamiteitenplan aan het uittesten, klonk het. Daar hoorde je twintig jaar geleden helemaal niet over spreken.

JC: Rustige vastheid. De problemen zullen we wel oplossen als ze zich voordoen. Dat was toen het adagium bij de dappersten onder de Galliërs...

VD: Roestige vastheid, zeg maar. Dat is gelukkig veranderd. Men is er wijzer op geworden

JC: Wat is wijsheid, van Droogenbroeck, wat is wijsheid?

VD: Zeg jij het mij, Jules. Jij bent een verstandig man, jij spreekt Latijn.

JC: Hmmm, ik denk dat wijsheid het vermogen is om met de omstandigheden om te gaan.

VD: Nja, een nadenkertje, maar je hebt wel gelijk. Waar musea vroeger genoeg namen met het navolgen van zeer rigide richtlijnen, is men er zich meer en meer bewust van geworden dat diverse factoren een rol spelen

bij het bepalen van de bewaaromgeving en de gewenste bewaarmaatregelen. Wij zijn het levende bewijs dat je onze eigen fysieke geschiedenis – hoe we in elkaar zitten, wat we al geleden hebben, wat we aankunnen – mee in rekening moet brengen om te kunnen omschrijven wat goed voor ons is. En dat je die mee moet afwegen tegen de omstandigheden die onze bewaaromgeving ons biedt of juist niet biedt. Onderzoek helpt daarbij en leidt tot voortschrijdend inzicht. Oef, niet simpel voor de museummens van nu, die zijn kennis en inzicht voortdurend moet bijstellen en afwegingen maken.

JC: Zoals je zegt, van Droogenbroeck. Ik heb met hen te doen. Mij wacht alvast mijn vitruinekastje. Benieuwd hoe ik me daarin ga voelen.

VD: Als het zover is, kom ik vast eens kijken, Jules.

JC: Ik ben er redelijk gerust in, Droogenbroeck. En het kan me een barst schelen.

VD: murmelend: VAN Droogenbroeck, VAN Droogenbroeck

Leon Smets

Met dank aan het Gallo-Romeins Museum van Tongeren voor het ter beschikking stellen van de foto van het schilderij 'Julius Caesar', eigendom van het Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap

Alles wat je wil weten over het borgen, beheren en bewaren van cultureel erfgoed, en zoveel meer, vind je bij de ErfgoedWijzer van Faro, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed: <https://faro.be/kennis>. Ga ook te rade bij de website van het Landelijk Contact Museumconsulenten (LCM): <https://museumconsulenten.nl/uw-museum/collectie-en-informatiebeheer/conservering/>.

De website van de RCE Nederland biedt informatie over de tien risicofactoren en tal van pdf's van onderzoeksresultaten, risicomanagement en preventieve conserveringspraktijk <https://www.cultureelerfgoed.nl/>

*Kinderen komen op verhaal in
het Kinderboekenmuseum*

Ai, oei: kinderen in musea?!

Tips van ervaringsdeskundigen

Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Maar hoe maak je een museum dat aantrekkelijk is voor kinderen en draag je tegelijkertijd de nodige zorg voor de collectie? Waar ligt de grens tussen hands-on en hufterproof? Hoe vind je de juiste balans tussen interactiviteit en diepgang? Al doende leert men. Daarom ging ik voor praktische handvaten te rade bij ervaringsdeskundigen in het Kinderboekenmuseum, Naturalis en het Spoorwegmuseum. Zijn kinderen gevaarlijk voor musea? – Vera Weterings

Musea zijn er voor jong en oud. Niet elk museum slaagt er echter in om ouders met kinderen te verleiden tot een museumbezoek. Het Kinderboeken-

museum, Naturalis en Spoorwegmuseum zijn koplopers. De jeugd beslaat in deze musea jaarlijks ruim een derde van het museumpubliek. Zij slagen erin kinderen aan te

spreken zonder kinderachtig te zijn, zodat ook ouders en grootouders zich serieus genomen voelen. Hoe doen ze dat? Zeven tips uit de praktijk.

1 BRENG DE COLLECTIE TOT (BE)LEVEN

Musea die populair zijn bij gezinnen met kinderen zijn plekken waar je iets kunt beleven, merkt Yolanda Garcia Moral, educator bij het Spoorwegmuseum. 'Ervaringen die de zintuigen prikkelen, zijn aantrekkelijk voor kinderen en hun ouders. Het gaat dan niet alleen om dingen voelen, horen en ruiken, maar juist ook om het zelf ervaren en ontdekken. Ik geloof erin dat, als je plezier hebt in het meekrijgen van een verhaal, je vanzelf ook meer leert en onthoudt.' Het Spoorwegmuseum blijft daarom zo veel mogelijk weg van traditionele presentatievormen. Het Kinderboekenmuseum exposeert om diezelfde reden, gezien de doelgroep, niet veel originelen. Volgens educator Anouk van Dijk is dat met hun collectie ook niet nodig: 'Literair erfgoed zit hem vooral in de verhalen. In het museum maken kinderen daarmee kennis door zelf met de verhalen aan de slag te gaan. Dat krijgen we voor elkaar met behulp van spelelementen. Bezoekers vergeten hierdoor soms wel dat ze in een museum zijn en dat daar andere regels gelden dan in een speeltuin.'

2 GA VOOR DUURZAAMHEID

Bij het Spoorwegmuseum hebben ze die ervaring ook. Door de aard van het museum is het uitnodigend om overal aan te zitten, waardoor het voor bezoekers niet altijd duidelijk is waar de collectie eindigt en het decor begint. Yolanda: 'Het valt me op dat begeleiders de regels regelmatig loslaten en kinderen meer laten doen dan ik verwacht dat ze thuis zouden mogen.'

'Het valt me op dat begeleiders de regels regelmatig loslaten en kinderen meer laten doen dan ik verwacht dat ze thuis zouden mogen.'

hands-on is, moet daarom tegelijkertijd hufterproof zijn. Dat is zowel voor de veiligheid van de bezoeker als voor de levensduur van de presentatie belangrijk.' Om dezelfde reden kiest het Kinderboekenmuseum voor degelijke materialen bij het ontwikkelen van tentoonstellingen. Anouk: 'Onze tentoonstellingen hebben geen tijdelijk karakter, daarom investeren we in stevige materialen. Het moet tegen een stootje kunnen, maar

je moet het esthetische natuurlijk niet uit het oog verliezen. Daarnaast is hygiëne een extra aandachtspunt. Kinderen zitten overal aan en de allerjongsten stoppen nogal eens iets in de mond. Dit maakt het onderhoud intensiever.'

3 BEPERK JE NIET TOT KINDEREN

Kinderen komen nooit alleen. Een museum moet dan ook aantrekkelijk zijn voor het hele gezin en dat bereik je met ervaringen die de zintuigen prikkelen. Yolanda: 'Kinderen en hun (groot)ouders genieten evenveel van de *interactives* of hands-on onderdelen, je ziet dat zelfs bij volwassenen die zonder kinderen komen! Ik denk dat het prikkelen van alle zintuigen, het zelf ontdekken en het verrast worden succesnummers zijn voor alle doelgroepen!' Educator Wilmout Damsma ziet dat in Naturalis ook: 'Iedereen wil graag dingen aanraken. Of je nu een opgezette uil aait of een dinobot vasthoudt, dat vindt iedereen leuk en interessant, niet alleen kinderen!' In Naturalis zijn de activiteiten daarom nooit enkel gericht op kinderen. Het museum betreft altijd de (groot)ouders erbij.

Ook in het Kinderboekenmuseum staat deze aanpak centraal. Anouk: 'Samen met hun begeleiders ontdekken, beleven en maken kinderen de mooiste verhalen. Voor ouders en grootouders is het museum een feest van

'Iedereen wil graag dingen aanraken. Of je nu een opgezette uil aait of een dinobot vasthoudt, dat vindt iedereen leuk en interessant, niet alleen kinderen!'

herkenning. Zij komen verhalen tegen uit hun jeugd, zingen mee met versjes en liedjes van Annie M.G. Schmidt en delen hun herinneringen met de nieuwe generatie.'

4 TESTEN, TESTEN, TESTEN!

Om zo'n ervaring te creëren betreft het Kinderboekenmuseum al vroeg in het ontwikkelproces de doelgroep. Anouk: 'In het maken van het concept voorafgaand aan het ontwerpproces verdiepen wij ons in de

Hands-on in Naturalis

Treintje spelen in het Spoorwegmuseum

door verschillende verhalen telkens op een nieuwe manier over te brengen. Alleen dan zorg je ervoor dat je elke keer opnieuw de aandacht trekt. In het Spoorwegmuseum staat variatie daarom ook hoog in het vaandel. Yolanda: 'Dingen die men niet verwacht, blijven vaak heel erg bij in de herinnering. Ik vind het heerlijk om die verwondering bij bezoekers te zien in de vorm van oe's en aaa's als ze blij verrast worden.'

6 DURF RISICO'S TE NEMEN

In het Spoorwegmuseum vind je bijna geen replica's. Yolanda: 'Bij educatieve programma's laten we bezoekers het liefste kennismaken met originele objecten. Door expliciet te benoemen dat het om originelen gaat, is mijn ervaring dat bezoekers meer respect krijgen voor de collectie en het museum.' In Naturalis is

het credo dat het de bezoekerservaring ten goede komt als je veel kunt aanraken. 'Hoe dichterbij je als bezoeker kunt komen, hoe mooier en indrukwekkender de museale ervaring is,' aldus Welmoet. 'We nemen soms een klein beetje risico, maar merken dat het merendeel van de museumbezoekers zich weet te gedragen. Daarnaast is er een duidelijke scheiding tussen de museale presentatie en de werkplaatsen, waar bezoekers van alles kunnen aanraken en bijvoorbeeld mammoetbotten kunnen determineren. We gebruiken hiervoor een aparte educatieve collectie met nauwelijks replica's. Want zeg nou zelf, het is toch veel leuker en cooler als het echt is?! Je moet het publiek vertrouwen. Natuurlijk verdwijnt er wel eens wat, maar dat is ingecalculeerd.'

7 ALLES MET MATE

Als museum is het soms lastig te doseren omdat je graag zoveel mogelijk van de collectie laat zien en er ook zoveel mogelijk over wilt vertellen. Er zit een grens aan de hoeveelheid informatie die je kunt presenteren tijdens een bezoek. Doseren is zeker bij het aanspreken van de jeugd belangrijk. Dat betekent niet dat er diepgang verloren hoeft te gaan. Yolanda: 'Zorg ervoor dat je gelaagd extra informatie aanbiedt, zo voorkom je dat bezoekers afhaken door een overdaad aan gegevens. Het belangrijkste is dan ook dat de basis voor iedereen helder, leuk en interessant is.'

doelgroep. We vinden het belangrijk dat een tentoonstelling aansluit bij de beleveniswereld van een kind, daarom testen we ook regelmatig onderdelen samen met kinderen om vervolgens verdere stappen te zetten in het ontwikkelproces. Zo zorgen we voor aansprekend taalgebruik en herken-

'We testen regelmatig onderdelen samen met kinderen om vervolgens verdere stappen te zetten in het ontwikkelproces.'

bare figuren.' Ook basale zaken kun je goed met een klankbordgroep voor het voetlicht brengen, merken ze bij Naturalis. Welmoet: 'Je komt erachter of objecten op de juiste hoogte staan of wellicht te kwetsbaar zijn tentoongesteld. Ook ervaar je of je de juiste toon aanslaat, het kan immers lastig zijn om in één presentatie of activiteit instapniveaus te creëren voor verschillende leeftijden.'

5 VERRAS EN VERWONDER

Naturalis neemt verwondering als startpunt voor elk leerproces. Welmoet: 'Door bezoekers in presentaties en activiteiten te confronteren met zaken die hen verwonderen, staan ze open voor leren en zorg je er ook voor dat leren leuk is. Als je dat weet te bereiken, gaat de rest haast vanzelf.' Die verwondering kun je het beste bereiken

Mensenwerk

Art handling, hoe doe je het (goed)?

Een museumobject manipuleer je zo weinig mogelijk, want elke handeling houdt een risico in. Dat weten museummedewerkers. Wanneer het object tóch verplaatst of verpakt moet worden – zoals bij de opbouw en afbraak van een tentoonstelling – komen de *art handlers* eraan te pas. We vroegen hen naar risico's en gevaren.

– Tonia Dhaese

Art handlers zijn experts in het verpakken, ophalen, laden, transporteren, lossen, installeren en de-installeren van museumobjecten. In de ideale wereld bereidt een museum dat alles tot in de puntjes voor en bezorgt het de *art handlers* de nodige en correcte informatie. Maar heel soms loopt het mis. *Art handling* is namelijk ook mensenwerk.

INGEPAKT STAAT NETJES

Ik vroeg acht *art handlers* welke risicovolle of gevaarlijke situaties ze ooit zelf hebben meegemaakt en wat musea daarvan kunnen leren. Ik kreeg daar eerst niet veel respons op. Het bleek een moeilijke vraag, met meestal als spontaan antwoord: 'Wij zijn altijd voorzichtig, ik heb nog niet echt een gevaarlijke situatie meegemaakt.' En inderdaad, zelf heb ik – als koerier voor een kunstmuseum – kunnen zien dat *art handling* met veel omzichtigheid gebeurt. En wanneer de zaken toch niet helemaal verlopen zoals verwacht, ligt dat meestal niet aan de *art handlers*...

Risicovolle situaties doen zich zeker voor wanneer de werken niet of slecht verpakt zijn. Daar konden 'mijn' *art handlers* wel enkele voorbeelden van geven. Zo kon het gebeuren dat een groot modern kunstwerk enkel in noppenfolie en met spanelastiek eromheen op pallet stond te wachten op het transport. Of dat een vrachtwagen bij de *art handler*-firma arriveerde, geladen met onverpakte glasachtige platen, klaar om daar gestockeerd te worden. Gelukkig kunnen de *art handlers* vaak schade voorkomen, maar soms is het kwaad al geschied. Bij een wassen kunstobject, ingepakt in tyvek, was het zachte

'Musea stellen terecht hoge eisen aan hun externe partners, maar – naar ik kon vernemen – voor de eigen medewerkers gelden soms minder hoge verwachtingen wat precisie betreft...'

inpakmateriaal beginnen te kleven in de was. En bij een schilderij, ingepakt in noppenfolie met de noppen aan de binnenkant, hadden die noppen zich geprint in de recent aangebrachte vernis...

METEN IS WETEN

Behalve de juiste verpakking is ook een correcte opmeting cruciaal. Opmeten moet gebeuren met oog voor detail én voor het geheel. Het object zelf moet uiteraard goed opgemeten zijn: zit er geen uitstekend haakje of oogvijs in de lijst van het schilderij? En je moet ook rekening houden met de doorgangen, deuropeningen en liftafmetingen. En ja, de dikte van een deur of de dwarsdoorsnede van de deuropening kan een belangrijke factor blijken. (Zo bleek in een bepaalde situatie de stelling van Pythagoras een goede

Dennis Marien

hulp!) Musea stellen terecht hoge eisen aan hun externe partners, maar – naar ik kon vernemen – voor de eigen medewerkers gelden soms minder hoge verwachtingen wat precisie betreft... Wanneer het object of de doorgangen niet correct zijn opgemeten, moet er ter plekke een veilige oplossing worden bedacht.

Soms geeft de eigenaar of het museum onvoldoende informatie mee over de locatie van het werk. Moet het object over een drempel getild worden? Is er een drempelplaat? Moeten fragiele beelden over kasseien vervoerd worden? De *art handlers* hebben deze info nodig, zodat ze niet voor verras-singen komen te staan en altijd het juiste materiaal bij zich hebben.

LADEN EN LOSSEN

De *art handler*/chauffeur wordt ook geregeld geconfronteerd met een gebrek aan veilige laad- en losplaatsen. Voor oudere musea in stadscentra is dat een heikel punt, maar de chauffeurs vragen zich toch af of de (gemeentelijke) musea geen (tijdelijke) laad- of loszone kunnen verkrijgen. Soms staat de vrachtwagen op de stoep of dubbel geparkeerd, of moet de chauffeur zelfs de straat blokkeren. Dat zorgt voor haastwerk of voor fysiek moeilijke omstandigheden, zeker als je grote kisten moet laden of lossen. Sommige musea hebben een laad- en loszone, maar ze stoppen die wel eens vol met lege kisten of afvalcontainers...

Een laatste bedenking van een *art handler*: 'In het museum zelf denk ik aan absurde eisen van sommige koeriers of museummedewerkers, die vragen om zware kisten over de trap te dragen in plaats van het werk beneden in te kisten. Gelukkig,' besluit de man, 'zijn er ook genoeg mensen met wat gezond boerenverstand en begrip' 😊

HOE VEILIG OBJECTEN MANIPULEREN? TIPS

- Stippel de weg op voorhand uit en communiceer die duidelijk naar de *art handlers*. Kijk of er geen objecten in de weg staan, zoals tafels of stoelen, en zorg dat de route veilig is. Let daarbij ook op zonlicht en/of regen, smalle doorgangen...
- Denk op voorhand na hoeveel mensen of handen je nodig zal hebben.
- Maak foto's voor, tijdens en na het transport.
- Kijk bij schilderijen na of er iets loshangt aan de verflaag of het schilderij goed in zijn lijst zit. Vermijd dat een schilderij uit de lijst kan vallen.
- Gebruik het juiste verpakkingsmateriaal.
- Vermijd direct contact van noppenfolie met het kunstwerk.
- Zorg bij het verpakken dat fragiele delen zichtbaar of aangeduid zijn, zodat het object correct gemanipuleerd wordt.
- Label het object na het inpakken zeer duidelijk en duid de richting aan waarin de volgende *art handler* het werk moet dragen.
- Houd rekening met het gewicht van de objecten bij het stapelen en vermijd drukpunten.
- Zorg voor een veilige laad- en loszone.
- Gebruik je gezond verstand!

Dennis Mariën

TWIFEL

INGEZOOMD

'Museumpeil' steunt graag nieuwe musea. Daarom deze spread. Het nieuwe GUM (Gents Universiteitsmuseum) brengt wetenschap in dialoog met kunst. De verbinding van disciplines opent de ogen, net als de blik op het wetenschappelijke denkproces die je in het GUM krijgt. Wetenschap ordent, stelt alles in vraag, ontwerpt modellen, meet, doet kennis op, doet een beroep op je verbeeldingskracht en netwerkt. Dat zijn de instrumenten. En hoe het werkt, ontdek je in het GUM, vlak bij de befaamde Gentse Plantentuin.

Foto Martin Corlazzoli

Registrar, een bedreigd beroep?

Artificiële intelligentie voor cultureel erfgoed

Het FOMU (Fotomuseum Antwerpen) voerde het afgelopen jaar het onderzoeksproject *Operationalisering van beeldherkenning in de registratiepraktijk* uit. In samenwerking met technisch coördinator Datable en inhoudelijke partner meemoo werd onderzocht of geautomatiseerde beeldherkenning een alternatief of aanvulling kan zijn voor de handmatige beschrijving van cultureel erfgoed. Even dramatiseren: is de job van registrar in gevaar? – Alexander Derveaux (FOMU), Henk Vanstappen (Datable) en Nastasia Vanderperren (meemoo)

Wat collectieregistratie betreft, heeft het FOMU al een heel parcours afgelegd. Maar door de enorme omvang van de collectie (ruim meer dan 3.000.000 objecten), de beperkte man- en vrouwkracht en de opeenvolging van registratieprogramma's met de bijbehorende conversies liep het museum ongewild een aanzienlijke achterstand op bij de registratie op objectniveau. Zoals veel andere musea, archieven en andere collectiebeherende instellingen.

ARTIFICIEEL VERSUS TRADITIONEEL

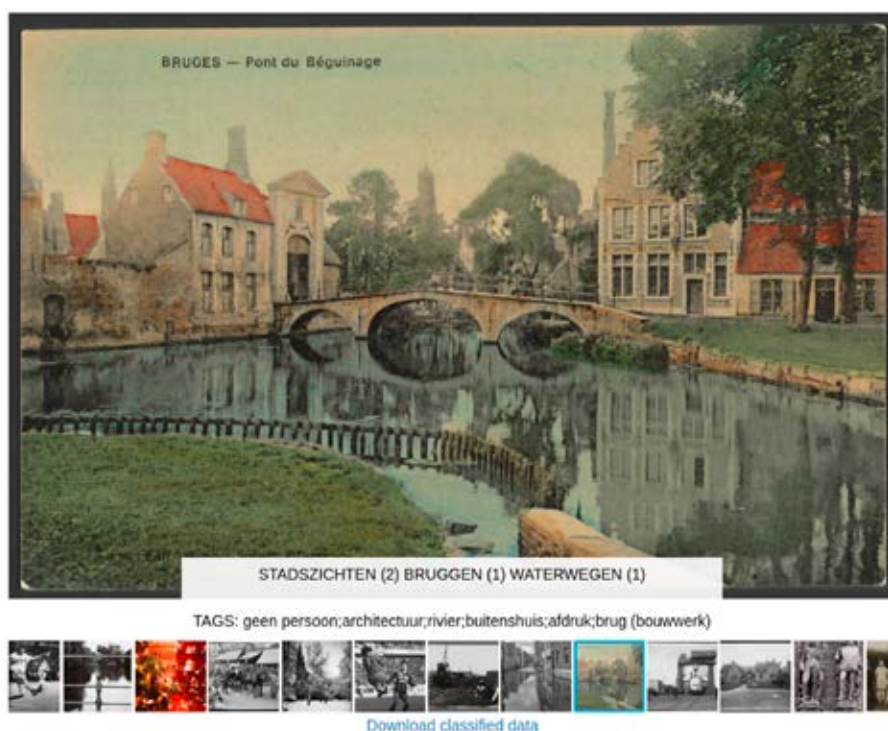
Om de problematiek van de registratie van omvangrijke erfgoedcollecties aan te pakken, startte het FOMU met steun van de Vlaamse overheid een onderzoeksproject op over de bruikbaarheid van artificiële intelligentie (AI): biedt AI kansen voor erfgoedinstellingen?

Artificiële intelligentie reikt krachtige mogelijkheden aan om voorwerpen, personen én zelfs emoties geautomatiseerd te herkennen. Het project maakte gebruik van automatische beeldherkenning door *visual recognition services* (VRS). Platformen zoals Google, Microsoft of Amazon en gespecialiseerde *service providers* (zoals Clarifai) bieden deze technologie als een clouddienst aan. De beeldanalyse gebeurt op

Artificiële intelligentie reikt krachtige mogelijkheden aan om voorwerpen, personen én zelfs emoties geautomatiseerd te herkennen.

hun servers. De interactie verloopt – eenvoudig gesteld – door een URL naar de VRS te sturen, die het beeld vervolgens ophaalt, verwerkt en resultaten terugstuurt naar de klant. Die resultaten bestaan doorgaans uit descriptoren (tags of categorieën) die diverse aspecten van het beeld beschrijven.

De belangrijkste doelstelling van het project was: de haalbaarheid onderzoeken van het

Erfgoed Brugge: beeldherkenning met AI

gebruik van VRS als aanvulling of vervanging van 'menselijke' registratie. Door de resultaten van VRS-systemen te evalueren werd duidelijk welke meerwaarde ze kunnen bieden. Om een goed beeld te krijgen van de mogelijkheden werden vier proefprojecten van *content partners* uitgewerkt. We overlopen de resultaten hieronder. Voor de technische uitwerking deed het FOMU een beroep op Datable, en meemoo stuurde inhoudelijk mee aan. (nvdr: de vzw meemoo zet zich met de steun van de Vlaamse overheid in voor de digitale archiefwerking van organisaties in cultuur, media en overheid.)

AANPAK

Beeldherkenning of VRS is goed in het herkennen van vaak voorkomende beeldelementen. Objecten, thema's, kleuren en personen (en hun leeftijd, geslacht of emotie) worden meestal verrassend goed onderscheiden. Er zijn ook modellen beschikbaar die

gespecialiseerd zijn in bepaalde onderwerpen. En veel services kunnen getraind worden. Dan krijg je een model op maat dat specifieke zaken of personen beter herkent. Een goed voorbeeld is een onderzoeksproject voor het Huis van Alijn in Gent, waar de Sint eerst niet werd herkend in de fotocollectie. Na een training waarbij het systeem door beelden met descriptor 'Sinterklaas' werd gevoed, herkende de VRS de Sint erg goed. Ook in ons onderzoeksproject bleek het soms noodzakelijk een VRS te trainen.

Voor elke pilot werd de meest geschikte VRS uitgezocht. Vervolgens werd een software-architectuur opgezet, waarmee de interactie met de VRS werd geautomatiseerd en de resultaten werden verwerkt. Tot slot werden die resultaten geëvalueerd en omgezet naar een bestand dat in het collectiebeheerssysteem kan worden geïmporteerd. Waar mogelijk gebruikten we beelden die bereikbaar waren via

een URL (bijvoorbeeld op een beeldbank). Als dat niet kon werden ze op een tijdelijke server geplaatst.

VIER PROEFPROJECTEN

FOMU

In het FOMU werd onderzocht of gefotografeerde personen in de collecties van twee fotografen voorkwamen: Filip Tas en Suzy Embo. Beiden waren actief in de naoorlogse avant-gardekunstwereld. Gezichten die volgens de VRS dezelfde zijn, werden gegroepeerd. VRS kan zonder 'training' niet benoemen wie er op de foto's staat.

Er bleek slechts één persoon in beide collecties voor te komen, maar de methodiek en het verworven inzicht waren bijzonder interessant: met een relatief kleine manuele arbeid is het mogelijk onderzoek te doen naar de overlap van personen binnen collecties. Vervolgens werden de gegroepeerde gezichten benoemd door vrijwilligers die de

gebruikers (bv. communicatiemedewerkers) de collectie beter benutten.

Erfgoedcel & Stadsarchief Brugge

In de beeldbank van Erfgoed Brugge is ca. 30% van de beelden nog niet beschreven. Een deel van de wel beschreven beelden werd handmatig ingedeeld bij een of meer (sub-)categorieën. Vele categorieën ontbreken nog en er zijn ook beschreven beelden die onder verschillende categorieën kunnen vallen, maar slechts onder één zijn geplaatst. Via VRS werden de beelden voorzien van descriptoren. Die werden gevalideerd en aan de hand hiervan werd een beeld toegewezen aan de betreffende categorieën.

Netwerk Oorlogsbronnen (NOB)

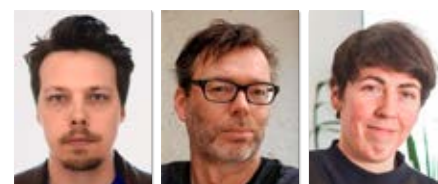
Archiven over de Tweede Wereldoorlog bevatten vaak een groot aantal formulieren, in allerlei vormen en types. Bij de gedigitaliseerde documenten van het concentratiekamp Vught bleek één formulier essentieel om de

resultaat neergezet, waar een registrator veel langer over zou doen. In dit geval was een VRS veel goedkoper én sneller. De training en de resultaten van de VRS verlopen echter niet vlekkeloos. Vaak is er nog menselijke controle nodig om foute tags te verwijderen. Anderzijds bieden tags een meerwaarde omdat ze beelden vanuit een onverwachte hoek benaderen en daardoor andere vragen kunnen beantwoorden. Zo maakt de vaak voorkomende tag 'no person' het mogelijk snel beeldmateriaal te vinden waarop al dan niet mensen te zien zijn. Afhankelijk van de eisen die men stelt bij de precisie van VRS (de toelaatbare foutenmarge) zal het resultaat variëren. Dit is ook een van de redenen waarom we de toepassing van VRS per case moeten bekijken. Ook de beeldkwaliteit is van belang: VRS vereist geen hoge resolutie, maar vage zwart-witfoto's leveren aanzienlijk slechtere resultaten op.

De vraag of VRS de menselijke registrator kan vervangen lijkt nog niet aan de orde: de combinatie van mens en machine zal voor de grootste meerwaarde zorgen.

WAT BRENGT DE TOEKOMST?

De technologie die gebruikt werd voor de usecases is publiek toegankelijk en betaalbaar. Een usecase of gebruiksscenario beschrijft 'wie' met het betreffende systeem 'wat' kan doen. De software kan gebruikt worden zonder kennis van programmeertalen, maar de interactie tussen het collectiebeheersysteem en de cloud service vereist wel digitale expertise: de architectuur moet per project worden opgezet, wat veel tijd en kennis vergt. Die kennis is er meestal niet in erfgoedinstellingen. Nu zouden de meeste musea dus nog iemand extern moeten inschakelen, maar idealiter moet deze kennis bij een medewerker op de collectieafdeling worden geborgd. Registratoren zijn hiervoor de aangewezen personen, maar ervaren vaak al een hoge werkdruk. Het is dan ook belangrijk dat er binnen de organisatie aandacht wordt besteed aan dit soort technologieën, om na te gaan hoe ze in de toekomst consequent kunnen worden ingezet bij de registratie en ontsluiting. Misschien kan dit zelfs een onderdeel worden van de reguliere werking?

Alexander
Derveaux

Henk
Vanstappen

Nastasia
Vanderperren

FotoMuseum: gezichtsherkenning met AI (detail) | Henk Vanstappen

collecties eerder beschreven hadden. Dankzij de clustering moest een persoon slechts eenmaal benoemd worden om hem/haar in de hele collectie vindbaar te maken. Hoewel het benoemen nog tijdrovend is, bleek dit in combinatie met AI een stuk efficiënter te kunnen. Menselijke validatie bleek overigens ook nodig om fouten te detecteren, zoals een etalagepop of masker die als 'persoon' werden herkend.

MoMu

In het Antwerpse ModeMuseum (MoMu) is de kwaliteit van het beeldbankmateriaal wisselvallig, wat nadelig is voor de doorzoekbaarheid. Aan de hand van een VRS werden beelden beoordeeld op hun esthetische waarde. Dit leverde effectief een meerwaarde op voor het doorzoekbaar maken van de collectie. De methode is vooral geschikt voor beelden waarvan de kwaliteit niet op een andere manier kan worden beoordeeld, zoals amateurbeelden, overbelichte beelden, slecht gekadrede beelden enz. De quoterings van de VRS is lang niet feilloos, maar in combinatie met andere criteria kan het ervoor zorgen dat

basisgegevens van een dossier te verkrijgen. Een VRS werd getraind om de verschillende formulieren te classificeren.

Voor het Netwerk Oorlogsbronnen was het resultaat erg zinvol. In het proefproject werden 125.533 scans van formulieren succesvol geclassificeerd. De foutenmarge bedroeg minder dan 0.01%. Dankzij dit project heeft NOB nu 15.662 verwijzingen naar indexkaarten (een van de standaarddocumenten) boven water kunnen halen. Dat gebruiken ze als illustratiemateriaal op de website Oorlogslevens. Via crowdsourcing willen ze de kaarten laten transcriberen, als de scankwaliteit van het beeldmateriaal dit toelaat.

MENS EN MACHINE, ÉÉN FRONT!

De meerwaarde van VRS tegenover menselijke registratie zit onder andere in de efficiëntie bij grote (en uniforme) volumes, zoals bij NOB. Na een minimale training is er een perfect

Het volledige eindrapport kan je lezen op https://www.projectcest.be/wiki/Publicatie:Operationalisering_van_beeldherkenning_in_de_registratiepraktijk.

Het museumarchief: ondergeschoven kindje?

Musea besteden veel zorg aan hun collectie, maar vergeten hierbij vaak de collectie archiefmateriaal die zijzelf door de jaren heen creëren. Zelfs onder vakgenoten is het belang, de omvang en rijkdom van deze museumarchieven veelal onbekend. Weinig Nederlandse musea hebben, in tegenstelling tot veel buitenlandse musea, een formeel archiveringsbeleid en -programma. Roosmarijn Ubink, directeur van het Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, onderzoekt het belang van een degelijk archiveringsbeleid en ging hierover in gesprek met diverse musea. – Roosmarijn Ubink

Bij vraagstukken op het gebied van verantwoording of bewijsvoering, zoals herkomst en restitutie van objecten, wordt vaak teruggevallen op het museumarchief. Foto's, krantenknipsels, catalogi, verwervingsdossiers, briefwisselingen, aankoopbewijzen, jaarverslagen: samen kunnen ze helpen om te reconstrueren hoe een object in het museum gekomen is. Toch blijkt het terugvinden van de benodigde informatie niet in ieder museum makkelijk of zelfs mogelijk. Informatie is vernietigd, onvolledig of bevindt zich verspreid over (sub)archieven en collectiebeheersystemen die vaak niet (goed) toegankelijk zijn. Hoe kan dat?

HIATEN IN HET ARCHIEF

In 2015 verscheen een onderzoeksrapport over de reconstructie van de verzelfstandiging van de musea eind 20ste eeuw. Onderzoeker Manus Brinkman geeft daarin aan dat 'in de musea nauwelijks relevante documenten uit die tijd te vinden waren. De meeste hoofdrolspelers hebben hun persoonlijke archieven verwijderd.' Daardoor was hij voor zijn onderzoek voornamelijk afhankelijk van herinneringen van betrokkenen, al dan niet uit hun dagboeken of agenda-aantekeningen, die zich *niet* in de museumarchieven bevonden.

De archivaris is in de meeste musea een uitstervend beroep. Museummedewerkers zijn zelf verantwoordelijk voor het archiveren van informatie en niet iedereen ziet daar het belang van in.

Sinds de verzelfstandiging hoeven voormalige rijks- en gemeentemusea zich niet meer te houden aan de archiefwet, afgezien van wettelijke bewaartermijnen. Het bijhouden van een archief is dus niet verplicht. Toch zijn er belangrijke redenen om goede museumarchieven te vormen en blijvend te beheren. Archiven documenteren niet alleen de geschiedenis en identiteit van het museum, maar vormen ook een belangrijke informatiebron voor historisch onderzoek naar de Nederlandse samenleving. Zo geven beleidsnotities, correspondentie, foto's, jaarprogramma's, inventarislijsten, aankoopbewijzen en bouwtekeningen in meer of mindere mate informatie over de geschiedenis en de ontwikkeling van het museum, de collecties en zijn activiteiten.

HET BELANG VAN ARCHIVEREN

Hoewel musea het belang van archiveren vaak erkennen, blijkt de vertaalslag naar de praktijk lastig te maken. Het Van Abbemuseum en het Rijksmuseum zijn twee van de uitzonderingen. Zij maken hun museumarchief tevens actief toegankelijk voor het publiek. Andere musea gaan selectiever om met het vormen en publiek maken van archiefmateriaal. Zij beperken zich veelal tot een online-'tentoonstellingsarchief'

met veel beeld en een beknopte tekstuele toelichting van het eindresultaat, waarbij documentatie over het ontwikkelingsproces ontbreekt. Gesprekken met onder meer het Centraal Museum, Mauritshuis, Museum De Lakenhal, Nationaal Museum van Wereldculturen, Naturalis en Rijksmuseum Boerhaave wijzen uit dat weinig musea een formeel archiveringsbeleid en -programma hebben. De archivaris is in de meeste musea een uitstervend beroep. Museummedewerkers zijn zelf verantwoordelijk voor het archiveren van informatie en niet iedereen ziet daar het belang van in, of heeft voldoende kennis. Zonder beleid of instructies is het risico, zeker bij digitale informatie, groot dat in de waan van de dag archiveren geen prioriteit heeft en waardevolle informatie verloren gaat of ontoegankelijk wordt. Door het gebrek aan archivariissen verdwijnt archivistische kennis uit de organisatie en komt het beheer van informatie veelal te liggen bij ICT-gerelateerde afdelingen.

HIAATVULLEND ONDERZOEK

Daarbij zijn in Nederland weinig handvatten voor musea die een archiveringsbeleid willen ontwikkelen. Zowel de Museumvereniging als de branche- en beroepsvereniging van de archiefsector KVAN/BRAIN heeft geen handreikingen opgesteld voor museumarchieven, er zijn geen *best practices* die musea delen en het beheer en behoud van museumarchieven is geen onderdeel van beleid of toetsingskaders, zoals de museumnorm. Door inzicht te krijgen in de verschillende archiveringsbelangen bij musea en het analyseren welke internationale onderzoeken en handreikingen kunnen bijdragen tot het ontwikkelen van beleid en instrumenten, tracht het onderzoek een start te maken met het opvullen van het hiaat in de Nederlandse literatuur hierover.

Roosmarijn Ubink

Vandaag is de toekomst

Op 13 maart moesten alle musea hun deuren sluiten vanwege de corona-pandemie. In één klap lag alles stil voor publiek, medewerkers en toeleveranciers. En dus ook voor leverancier van museummerchandise Lanzfeld Editions, ontwerper en producent van museumgifts. Directeur Paul Wentges liet zich echter niet uit het veld slaan. Hij zag het gevaar als een kans om zijn bedrijf klaar te stomen voor de nieuwe werkelijkheid, met nieuwe producten én advies.

Lanzfeld ontwerpt en produceert artikelen voor museumwinkels, zoals reproducties, mokken en notebooks met mooie afbeeldingen, die helpen om de herinnering aan het museumbezoek vast te houden. Het overgrote deel van het assortiment wordt in Delft gemaakt, een deel komt uit Azië. Daar ontstond in februari al een aanvoerprobleem. Wentges: 'Vanwege vertragingen konden we nauwelijks op tijd leveren en daarna was er een totale vraaguitval. Er moest iets gebeuren.'

De eerste stap was ervoor zorgen dat we als bedrijf sterk en gezond bleven. Het ging immers om een tijdelijke maatregel. Ooit zouden de musea weer opengaan en daar wilden we natuurlijk op inspelen. We hebben direct gereorganiseerd om de vaste kosten omlaag te brengen, hebben dankbaar gebruikt gemaakt van de geboden overheidssteun en zijn verder gegaan met minder dan de helft van het personeel. Dat was pittig maar noodzakelijk, en mede daardoor hebben we nu alweer een medewerker terug in dienst kunnen nemen.'

TIJD VOOR VERNIEUWING

Door de verruiming van de maatregelen in juni en het massaal op vakantie gaan in eigen land was een aantal maanden later het grootste gevaar geweken, maar de toekomst bleef niet minder onzeker. Wat als er een tweede golf zou uitbreken of de financiële steun zou worden stopgezet? En hoe zouden de terugkerende museumbezoekers zich gaan gedragen? Wentges: 'Het doel was om uit de gevarenzone te blijven en ons tegelijkertijd voor te bereiden op een nieuwe werkelijkheid. De vrijgekomen tijd hebben we besteed aan het ontwikkelen van nieuwe producten en milieuvriendelijke verpakkingen, online marketingactiviteiten, een nieuwe website en een nieuwe museumwebshop. Deze laatste bleek in de coronatijd een groeibriljant.'

UITBREIDING VAN DE VASTE COLLECTIE

Door corona werd 'thuis genieten' een belangrijk thema. Dat hebben we aangegrepen om onze vaste collectie uit te breiden met stijlvolle

posters, kalenders en puzzels. Samen met de Hortus Botanicus in Leiden hebben we een compleet assortiment artikelen met pracht-afbeeldingen van stoeplantjes gemaakt. De vraag naar maatwerk in kleine oplages en het ontwikkelen van een eigen productlijn nam toe. Musea hadden er tijd voor én wilden investeren in gifts die ook aantrekkelijk zijn

voor het lokale publiek, nu de internationale toeristen wegblijven. Een goed voorbeeld hiervan is de productlijn van de Hermitage met afbeeldingen van het karakteristieke monumentale gebouw zelf naast de wisselende collecties. In september namen we deel aan *Maison & Objet*, DE beurs in Parijs die dit keer noodgedwongen online werd georganiseerd. In een zelfontworpen virtuele stand waren onze producten te bewonderen. Galeries Lafayette is er klant door geworden.'

GELUK DICHT BIJ HUIS

Lanzfeld geeft ook advies over het commercieel inzetten van merchandise om de exploitatie van een museum of culturele instelling te verbeteren. Wentges: 'Met onze tips om meer inkomsten te genereren met de verkoop van gifts hebben we al heel wat klanten kunnen helpen. Lok de bezoekers naar je winkel door bijvoorbeeld kortingsbonnen aan een entreeticket te koppelen. Communiceer duidelijk dat de bezoeker met een winkelaankoop het museum steunt. Focus op interieurartikelen en benader lokale bedrijven om je museumgifts te gebruiken als relatiegeschenk of kerstpakket. In een crisis als deze moet je het geluk dicht bij huis zoeken: met je eigen kunst, je eigen producten en met de lokale klant in gedachten. Maak van de crisis een kans en laat Lanzfeld je daarbij ondersteunen. Er zijn legio mogelijkheden om meer profijt te halen uit alles wat er al is.'

Voor meer informatie: paul@lanzfeld.nl

Focus Micro

The art of lighting

- > Smallest dimensions ever for a zoom spot
- > Effective zoom range from 6° to 90°
- > 2700K, 3000K, 3500K & 4000K, CRI up to ≈95
- > Screw- or magnetic mounting
- > Extension pipes from 0-90 cm
- > Available with build in 24VDC & DMX512 / Magno Dim control

Surface screw mount

Magnetic mount build in
24VDC/DMX/Magno Dim

Track 24VDC/DMX/
Magno Dim

Surface 0-30, 0-60 &
0-90 cm extension
mount

Hear, hear!

De podcast als het nieuwe publiekspodium

Steeds meer musea zien de aantrekkingskracht van de podcast als medium groeien. Museumconsulent Hannah Hethmon speelt daar handig op in met haar praktische gids *Your Museum Needs a Podcast*. Ze biedt museumprofessionals functionele sjablonen en werkbladen. Wat is het geheim achter het groeiende succes van de podcast? Hoe kunnen musea daar hun voordeel meedoen? Een kennismaking met een nieuw publiekspodium. – Vera Weterings

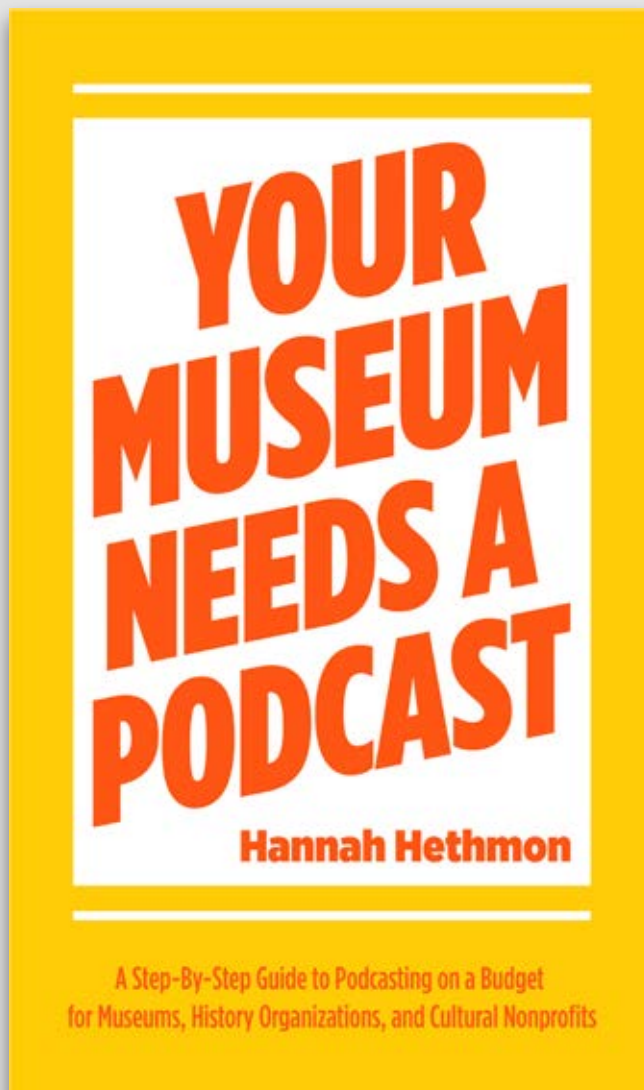
De podcast kende een moeilijke opmars in Nederland en Vlaanderen. Toch kunnen we nu zonder twijfel stellen dat het medium is doorgebroken. Dat is opmerkelijk. Terwijl radiozenders het nog nooit zo zwaar hebben gehad, groeit de populariteit van de onlinevariant als nooit te voren. Hoewel de populariteit te rijmen valt met de huidige tijdgeest van 'on demand' gaat de podcast verder dwars tegen alle onlinetrends in.

NIET SCHULDIG

Waar de meeste onlinemediata toeleggen op korte, visuele snacks gaat de podcast juist voor lange, diepgaande inhoud. Podcasts bieden een mooi alternatief voor traditionele mediavormen, zoals tv en magazines. Je luistert waar en wanneer je wilt en selecteert de onderwerpen die jou het meeste aanspreken. Zo levert de podcast een bevredigend en intiem gevoel op, terwijl het tegenovergestelde vaak het geval is bij andere online-tijdverdrijven. *New York Magazine* verwoordde dit treffend: 'Niemand luistert naar een podcast en voelt zich daarna geïrriteerd en een beetje schuldig, zoals je je voelt na een uur op Facebook.'

ALS MUZIEK IN DE OREN

In een wereld waarin het online haast onmogelijk lijkt om iemands aandacht langer dan een paar seconden vast te houden, blijkt de podcast ruim 80% van hun luisteraars tot het einde te boeien. Met een creatieve insteek is de podcast geschikt voor allerlei soorten content: als inleiding op een tentoonstelling, als audiotour door het museum of als verdiepend achtergrondverhaal voor thuis op de bank. De podcast klinkt dan ook (letterlijk) als muziek in de oren en het is niet verwonderlijk dat steeds meer musea zich aan het medium wagen. Hoe moeilijk kan het zijn? Met een collectie die bruist van de interessante verhalen is het toch slechts een kwestie van even in een microfoon babbelen en het resultaat met een onlinepubliek delen? Appeltje-eitje, toch!?

De werkelijkheid zit iets gecompliceerder in elkaar. Prijswinnend podcastmaker Hannah Hethmon schreef daarom voor museumprofessionals een praktische gids, waarin ze niet alleen rekening houdt met de vaak beperkte financiële middelen maar zich ook specifiek richt op de behoeften van musea. Stap voor stap neemt Hethmon de lezer mee in het hele podcastproces, van de beslissing over het onderwerp tot het publiceren en in de markt zetten.

VISUEEL LUISTEREN

Hethmon start haar gids met een hoofdstuk over het bepalen van de doelgroep en het doel van de podcast. Aan de hand van simpele vragen helpt ze de lezer op weg met het opstellen van een helder concept. Hierna volgen praktische zaken, zoals de benodigde apparatuur en vaardigheden om een podcast te kunnen ontwikkelen, rekening houdend met de beperkte budgetten. Vervolgens richt ze zich meer op de inhoud en presentatievorm. Zo geeft ze tips over de opbouw en vertelwijze van verhalen. Daarnaast legt ze het belang uit om als podcastmaker visueel ingesteld te zijn: dit spreekt luisteraars niet alleen aan maar zorgt er ook voor dat zij zich een beeld kunnen vormen van wat ze beluisteren. Kortom,

een hoop praktische en nuttige tips die menig museumprofessional zullen helpen bij het experimenteren met dit nieuwe medium. En voor wie niet genoeg heeft aan de gids: Hethmon geeft op haar website diverse bruikbare sjablonen en werkbladen die je nog verder op weg helpen.

Hannah Hethmon, Your Museum Needs a Podcast. A Step-By-Step Guide to Podcasting on a Budget for Museums, History Organizations, and Cultural Nonprofits (Amazon Fulfillment, Wroclow 2018) ISBN - 9781723931024

Musea en de schatkist

1 juli 1979. Mijn eerste werkdag als rijksambtenaar, standplaats Leiden, als 'wetenschappelijk medewerker geschiedenis van de wis- en natuurkunde aan het Rijksmuseum voor de geschiedenis van de natuurwetenschappen en van de geneeskunde Museum Boerhaave'. Mijn salaris werd betaald van girorekening 1, rechtstreeks uit de schatkist van het Koninkrijk der Nederlanden. Museum Boerhaave viel onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Het werd rechtstreeks gefinancierd uit die schatkist. Aan het begin van elk jaar stuurde de minister een kredietbrief, waarin stond hoeveel het museum dat jaar mocht uitgeven.

Hoeveel het museum moest verdienen stond er niet bij. Dat speelde voor de bedrijfsvoering geen rol. Op het departement werd jaarlijks bepaald hoeveel de entree of een catalogus moest kosten en alle kassa-inkomsten moesten direct worden afgedragen aan de schatkist. Veel was het niet, en veel moeite deden we er ook niet voor. Om bij Boerhaave binnen te komen moesten bezoekers aanbellen. Alle kans dat hoofdsuppoost meneer De Vos de deur opendeed, het bezoek monsterde en reageerde met: 'Dames, dit museum is te moeilijk voor u. Gaat u maar naar de burens, bij Volkenkunde.' En als er eens groot geld te verdienen was, zoals het Volkenkunde in de jaren tachtig lukte met een grote tentoonstelling in Japan, dan lieten ze dat stiekem aan de Vriendenvereniging betalen om te voorkomen dat het naar de schatkist wegvloede.

Het jaarlijkse krediet was bestemd voor lopende zaken, niet voor investeringen of grotere aankopen. Voor een nieuwe vitrine of dienstfiets moest je maar hopen dat het departement aan het eind van het jaar nog wat geld over had, de zogenoemde onderuitputting. Een museumdirecteur had sowieso niet veel te zeggen en besliste over weinig zaken zelf. Daar waren binnen het grote rijksapparaat anderen voor: een stopcontact aanleggen ging via de Rijksgebouwendienst, een personeelsbeoordeling of functioneringsgesprek liep via de afdeling Personeelszaken van het ministerie, een buitenlandse reis of collectieuitbreiding werd goed- of afgekeurd door de directie Musea, Monumenten en Archieven van het ministerie en ga zo maar door.

En als de minister zich in het directeurenconvent van de rijksmusea eens beklaagde over problemen in de bedrijfsvoering of het oubollige publieksbeleid, was het antwoord stevast: 'Meneer/mevrouw de minister, aan ons zal het niet liggen, maar *give us the tools!*' De situatie was verre van ideaal en de bedrijfsvorm van een rijksdienst in een taai en bureaucratisch rijksapparaat belemmerde een goede bedrijfsvoering.

De grote transformatie kwam in 1988. *Gamechanger* was een rapport van de Algemene Rekenkamer over de toestand in de rijksmusea: beroerd tot schandalig slecht collectiebeheer (met de trieste conditie van de wereldberoemde collecties van Volkenkunde als afschrikwekkend voorbeeld) en een zeer gebrekkige politieke en bedrijfsmatige aansturing. De rijksmusea stonden opeens in de *spotlights*. De politiek moest zich er wel mee gaan bemoeien. Die kreeg daar gaandeweg meer lol in. Daardoor kwamen enorme hoeveelheden middelen ter beschikking. Elco Brinkman begon in 1988 met de verzelfstandiging in de zoektocht naar een optimale bedrijfsmatige organisatie van de rijksmusea. Hedy d'Ancona volgde in 1990 met het *Deltaplan voor het Cultuurbehoud* om de collecties in Nederland weer op orde te brengen. In 1995 was het zover: alle rijksmusea waren verzelfstandigd. De Tweede Kamer was een geweldige bondgenoot die de verzelfstandiging van harte en kamerbreed ondersteunde, onder drie even logische als stevige voorwaarden: collectie, organisatie en huisvesting op orde.

Dat heeft veel gebracht. Musea bruisen sindsdien van activiteit en konden door een enorme groei van hun inkomsten steeds meer uit eigen middelen betalen. Rijksmusea deinen daardoor veel minder mee op de golven van de rijksbegroting en veel meer op die van het economisch klimaat. Dat is het nieuwe normaal.

Maar dan slaat in 2020 COVID-19 toe. De economie valt stil, het land gaat in *lockdown*, de musea sluiten hun deuren. En als die weer open gaan komt het publiek maar mondjesmaat terug. Ook de meest vitale en robuuste musea blijken kwetsbaar te zijn. Net zoals de reuzen uit het bedrijfsleven. Gelukkig is er dan toch nog die schatkist van het Rijk om onze sector deze crisis door te helpen. Alsof we terug zijn bij af. Hulde aan de minister en Museumvereniging dat ze dat voor elkaar hebben gekregen!

Steven Engelsman,
voorzitter van
Stichting Museumpeil

Recordaantal museumbezoeken in 2019. En nu?

De musea in Nederland hadden in 2019 een recordaantal bezoeken: bijna 33 miljoen. Dat is 0,6 miljoen meer dan in 2018. Opvallend is dat de stijging vooral komt doordat de bezoeken van Museumkaarthouders verder toenamen tot 9,3 miljoen. Ook kinderen gingen meer naar musea, in totaal bijna 2,2 miljoen keer. Dit bevestigt wat eerder uit consumentenonderzoek bleek: ouders, grootouders en kinderen vinden een museumbezoek leuk en leerzaam. Tegelijk daalde in 2019 het aantal bezoeken door buitenlandse toeristen met 0,2 miljoen, ondanks de groei van het buitenlandse toerisme.

Dit alles blijkt uit onze jaarlijkse meting onder ruim 400 Nederlandse musea. Door de verplichte tijdelijke sluiting en de aanhoudende beperkende coronamaatregelen lijkt er een scherpe daling te komen van het museumbezoek naar ongeveer 9 miljoen in 2020. Daardoor zal 2019 dus de boeken ingaan met een absoluut bezoekrecord.

Kinderen gingen veel vaker

Kinderen gingen in 2019 in totaal bijna 2,2 miljoen keer naar een museum. Van de kinderen tot en met 12 jaar ging 68% in de vrije tijd en 32% met hun basisschool. Bij jongeren van 13 tot en met 18 jaar ging een groter deel met school: 39%. Gemiddeld worden in het voortgezet onderwijs 106 schoolbezoeken per 100 leerlingen afgelegd; in het basisonderwijs gaat het om 82 bezoeken per 100 leerlingen. Ongeveer een derde van die bezoeken door leerlingen van basisscholen was aan het Rijksmuseum in Amsterdam.

Omzet ging omhoog, maar kosten ook

De omzet van de musea was 1,1 miljard in 2019. Daarvan kwam 50% uit subsidies en 50% uit eigen inkomsten: entree, winkel, horeca, sponsoring, giften en zaalverhuur. Die eigen inkomsten zijn de afgelopen jaren telkens gestegen, terwijl de subsidies op hetzelfde niveau als in 2011 zaten. Musea zijn in die periode niet gecompenseerd voor 12% inflatie. Voor het eerst schreven ook grotere musea rode cijfers. Opvallend was de stijging van de tentoonstellingskosten door de toename van het aantal tijdelijke presentaties. In 2019 waren er in totaal 2256 tijdelijke tentoonstellingen, dat is 1,6% meer dan in 2018.

Meer betaald personeel

In musea werkten in 2019 zo'n 12.000 betaalde krachten, plus zo'n 28.000 stagiairs en vrijwilligers. De betaalde krachten vertegenwoordigen 7800 fte, tegen 7300 fte in 2018. Ook zijn er steeds meer mede-

werkers met een vast dienstverband die steeds vaker onder de Museum-cao vallen. Zo'n 57% van de fte valt onder die cao, tegen 51% in 2014. Stagiairs en vrijwilligers, die vaak een bescheiden vergoeding krijgen, vertegenwoordigden 2800 fte (tegen 2500 fte in 2018). In 19% van de musea werkten enkel onbetaalde krachten (vrijwilligers).

Forse daling aantal bezoeken in 2020

Vanwege de forse daling van het aantal bezoeken hebben musea de programmering van hun tentoonstellingen aangepast. Buitenlandse toeristen zullen grotendeels wegblijven door reisbeperkingen. Dat er in de zomervakantie meer Nederlanders in eigen land op vakantie gaan en soms een museum bezoeken, biedt onvoldoende compensatie voor het grotendeels weggevallen buitenlands bezoek. De verwachting is dat de publieksgerelateerde inkomsten met 60% zullen dalen in 2020. Mogelijk vallen aanvullend ook inkomsten van sponsors, private fondsen en andere partijen weg.

Blijvende binding tussen collecties en publiek

Zo'n 17 miljoen inwoners van Nederland kunnen zich in vrijheid laten verrassen door de confrontatie met museale collecties. Musea verzamelen, bewaren, onderzoeken, interpreteren en presenteren een enorm cultureel kapitaal, dat van ons allemaal is. Daarmee vertellen ze aan een groot en divers publiek eigentijdse verhalen over wie we werkelijk zijn en waar we eigenlijk vandaan komen. Daarom bouwt de Museumvereniging met de musea in een fijnmazig netwerk over het hele land aan een blijvende binding van alle Nederlanders met museale collecties. Want juist nú vertellen musea alleen samen het hele, actuele verhaal van onze steeds veranderende samenleving.

Eenvoudig en onzichtbaar
uw kostbare stukken
beschermen.

Met het monitorsysteem
testo 160 bewaakt u:
temperatuur, vocht, lichtsterkte,
UV-straling en CO₂-concentratie.

Vraag nu een **gratis logger** aan voor een test*

*geldig zolang de voorraad strekt.

www.testo.com/nl-BE/museumactie

Be sure. **testo**

UV-WERING
LUX-VERMINDERENDE
RAAMFOLIE

SINDS 1970

 Dorigo-Rosbag
RAAMFOLIE & RECLAME

Geograaf 6
6921EW Duiven
T. 026 - 3193400
I. www.dorigo-rosbag.nl

Vakblad voor museummedewerkers in Vlaanderen en Nederland
Museumpeil

EEN ABONNEMENT
OP MUSEUMPEIL?

SLECHTS
€ 24,50!

Via www.museumpeil.eu

colofon

Museumpeil nummer 56 – winter 2020

Museumpeil verschijnt met steun van de Museumvereniging en het Vlaams Museumoverleg.

Museumpeil

Vlaams Museumoverleg

Redactie: Hilde van den Berg, Koeki Claessens, Tonia Dhaese, Inge Geysen, Frédéric Jonckheere, Alexandra van Steen, Vera Weterings

Hoofdredactie: Franklin van der Pols

Eindredactie/beeldredactie: Patrick De Rynck

Redactieadres: Museumpeil, Silodam 138, 1013AS Amsterdam, www.museumpeil.eu, redactie@museumpeil.eu

Abonnementen: Een jaarabonnement kost € 24,50

Opgave via de website: www.museumpeil.eu

Abonnementen lopen per kalenderjaar. Opzegging uitsluitend schriftelijk voor 1 december van het lopende kalenderjaar. De abonnementenadministratie wordt verzorgd door SP-Abonneeservice, T: 02 588 87 45 (Vlaanderen)
T: 088-1102044 (Nederland)

Prijs voor losse nummers: € 14,50

Uitgever: Stichting Museumpeil

Advertenties: Clientmatch, www.clientmatch.org, T: +32(0)3-2935489,
GSM: +32(0)495-697821

Vormgeving en druk: Antilope De Bie Printing, Duffel

Oplage: 2400 exemplaren, ISSN1381-1088

© Museumpeil

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Niet altijd kunnen auteursrechtbeheerders op gebruikte afbeeldingen worden achterhaald. Indien u meent rechthebbende te zijn dan kunt u contact opnemen met het redactiesecretariaat. De redactie aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die direct of indirect het gevolg is van handelingen of beslissingen die gebaseerd zijn op informatie uit dit blad.

Bericht van de uitgever

Museumpeil, een vakblad voor museummedewerkers dat sinds 1994 bestaat, wordt uitgegeven door de Stichting Museumpeil. Het bestuur van de onafhankelijke stichting bestaat uit: S. Engelsman (voorzitter), L. Smets (secretaris), A. Vermeer-Janse (penningmeester), G.J. Daalhuisen (bladmanagement), Mr. G.A.A. Drieman, F.T. van der Pols, C. Willems en P. Wouters. Doel van de stichting is: het bevorderen van uitwisseling en vermeerdering van kennis op museaal gebied onder medewerkers (betaald en onbetaald) verbonden aan musea en soortgelijke instellingen en organisaties in België en Nederland.

In Nederland en Vlaanderen werken naar schatting minstens 14.000 personen in loondienst in musea en zijn enkele tienduizenden vrijwilligers en stagiaires actief. Het tijdschrift informeert hen over landelijke en regionale ontwikkelingen in de museum- en erfgoedsector vanuit een praktijkgericht perspectief.

De uitgever van het blad streeft naar samenwerkingsverbanden met musea en overkoepelende partners voor het erfgoed in Vlaanderen en Nederland. Museumpeil werkt samen met Stichting Erfgoedpartners Groningen, Museumfederatie Fryslân, Huis voor de Kunsten Limburg, Landschap Erfgoed Utrecht, Stichting Erfgoedpark Batavialand, Vereniging van Musea in Zuid-Holland, Erfgoedhuis Zuid-Holland, Erfgoed Brabant, Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland en de Vereniging van Zeeuwse Musea.

Museumpeil verschijnt tenminste tweemaal per jaar. Abonnees ontvangen ook een nieuwsbrief en hebben toegang tot de website.

Neem een abonnement op onze tweemaandelijks nieuwsbrief: www.museumpeil.eu

Bring your own device

Corona-proof bezoekers ontvangen? Voor musea een hele uitdaging.

Met onze touchfree oplossingen kan het. Zo kunnen wij de smartphone van uw bezoeker onderdeel maken van de tentoonstelling. 'Bring your own device' dus.

Daarnaast kunnen volledig customized experiences en crowd management een bezoek aan uw museum weer een veilige en mooie ervaring maken. Want daar gaat het uiteindelijk om.

Benieuwd hoe dit werkt?
Neem contact met ons op voor een vrijblijvende demonstratie.

mcw / creative agency

Hanwell draadloos klimaat meetsysteem

Het klimaatmonitoring systeem binnen de musea en conservering wereld.

On-line monitoring van uw klimaat via het internet.

-Netwerk en Gebouwbeheer koppeling

-Transmitters voor:

Relatieve vochtigheid, Temperatuur, Licht, Verschilddruk, overstroming etc.

On-line controle & analyse m.b.v. het EMS systeem

Nieuwe Sigfox Transmitters voor %RV en °C

Geen installatie vereist op de zenderlocatie, zenders kunnen eenvoudig worden geplaatst waar nodig.

Draadloze technologie zorgt voor een groot bereik en een lange batterijduur.

Gegevens kunnen overal worden bekeken, op een desktop, mobiele telefoon of tablet d.m.v. het gebruik van Data Connect software in de cloud.

Transmitters leverbaar met en zonder display.

Toepassingen:

- Klimaat controle
- Musea
- Gecontroleerde opslag
- Onderzoek instellingen
- Ziekenhuizen
- Farmacie
- Koelapplicaties
- Laboratoria

Turfschipper 114 - 2292 JB Wateringen - tel. 0174 272330 - info@catec.nl - www.catec.nl

Atlantis Museum

Hét platform voor beheer en online presentatie van museale collecties

Iedere collectie is anders en uniek. Net als de mensen die ermee werken. Atlantis Museum is ontwikkeld met maar één doel voor ogen: eenvoudig, overzichtelijk en volledig webbased uw collecties beheren met inachtneming van internationale standaarden.

Online presentatie van collecties is naadloos onderdeel van de oplossing waarmee Atlantis volledig integreert binnen uw eigen website of websites van derden. Collecties uit systemen van derden worden met Atlantis samengesmeed tot één geïntegreerd geheel.

Uitbreidbaar en naar wens te configureren. Atlantis Museum voldoet daardoor aan de wensen van kleinere, middelgrote en grote musea.

Spectrum

Thesaurus

Linked Open Data

e-Depot

Procesbeheer

Schermbouwer

Full Audit Trail

Belééf het Erfgoed

033-2992277
office@deventit.nl
www.deventit.nl

DEVENTit
Developers & Inventors in IT

DEVENTit is ISO 27001 & 9001 gecertificeerd.

Atlantis is NEN 2082 gecertificeerd.

MUSIC!

Consortium

- Museon
- Limburgs Museum
- LVR- LandesMuseum
- Braunschweigisches Landesmuseum

Ontwerper

NorthernLight

J. Vogel, LVR- Landesmuseum Bonn

MUSIC!

MUSIC! is een interactieve reizende tentoonstelling. Het initiatief van vier museums: Museon (NL), Limburgs Museum (NL), LVR- LandesMuseum (DE) en Braunschweigisches Landesmuseum (DE). De tentoonstelling is ontwikkeld ter gelegenheid van het 250ste geboortjaar van Ludwig van Beethoven. Bij elk van de bovenstaande partners is MUSIC! voor een bepaalde periode te bezoeken. Het Museon in Den Haag presenteert de tentoonstelling van 1 oktober tot en met 12 september 2021.

Bruns heeft intensief samengewerkt met de 4 partners om de tentoonstelling in zijn geheel te ontwikkelen en realiseren volgens het ontwerp van NorthernLight. Dertig stations met interactieve exhibits dompelen de bezoekers onder in de gemeenschappelijke muziekervaring: de hele wereld rond. Samen met Yipp, partner voor digitale uitingen, heeft Bruns naast de realisatie ook de content van MUSIC! verzorgd. De tentoonstelling is ontwikkeld volgens het centrale doel dat alle elementen gemakkelijk te monteren en demonteren zijn op de vier locaties. Lees het hele verhaal van MUSIC! en ontdek ook andere projecten op www.bruns.nl.

Verhalen kunt u vertellen, lezen en door Bruns ook beleven. Of het nu gaat om een museum, science center, bezoekers- en informatiecentrum of brand experience. Wat is uw verhaal?

BRUNS

Creativeroom

KBR Museum

Het KBR, Koninklijke Bibliotheek van België, in Brussel opent een eigen museum. Het museum staat in het teken van rijkversierde handschriften van het Bourgondisch hof. Ofwel de librije van de hertogen van Bourgondië. Een schatkist die open gaat en waar de 600 jaar verborgen pareltjes worden tentoongesteld aan breed publiek.

Bruns heeft samen met Bailleul Ontwerpbureau, CREATE.eu en Ata Tech het gloednieuwe museum mogen realiseren. Bruns was verantwoordelijk voor het (interactief) meubilair inclusief de integratie van hardware, de grafiek en ontwikkeling en realisatie van de vitrines. Bailleul Ontwerpbureau voor het ontwerp. CREATE.eu voor de multimedia beleving met interactieve audiovisuele opstellingen en Ata Tech voor de verlichting. Lees het hele verhaal van het KBR Museum en ontdek ook andere projecten op www.bruns.nl.

Verhalen kunt u vertellen, lezen en door Bruns ook beleven. Of het nu gaat om een museum, science center, bezoekers- en informatiecentrum of brand experience. Wat is uw verhaal?

BRUNS